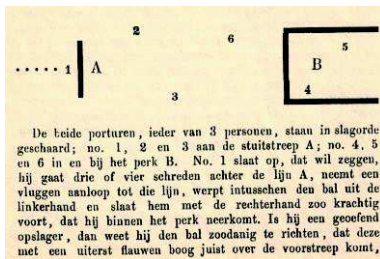

47. ONDERWIJZER HEERT DE JONG SCHREEF DE EERSTE REISGIDS VOOR 'T BILDt

JONG, Heert de (* Vrouwenparochie 13-10-1828, † Stiens 26-6-1903), onderwijzer, schoolopziener en schrijver. Zoon van Pieter de Jong (1800-1887), boerenknecht, en Trijntje Dokter (1800-1870). Heert de Jong trouwde (Barradeel 24-8-1851) met **Antje de Groot** (1828-1901). Ze kregen 3 kinderen.

Heert de Jong mocht van zijn schoolmeester naar de onderwijzersopleiding en kwam weldra in Vrouwenparochie terug als stagiair ('kwekeling'). Hij stond eerst voor de klas in Marsum. Na een vergelijkend examen volgde hij in 1853 Wopke de Jong (geen familie) op in Sint Jacobiparochie. Hij werd tevens koster, organist en voorzanger in de Groate Kerk van het dorp. In onderwijskringen maakte hij naam met een reeks Nederlandse taalboekjes (1861-1890). In het Fries schreef hij in 1857 een boekje tegen het bijgeloof dat kometen de wereld bedreigden.

Heert de Jong vulde in 1857 voor het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde in Leeuwarden ook een enquête in over de monumenten en de toestand van zijn dorp. Voor de oudere geschiedenis verwees hij naar een boek uit 1834 over de voormalige Middellzee. Van het dorp in zijn eigen tijd gaf hij een doordachte en levendige beschrijving met sappige anekdotes.

De Jong vertelt smakelijk hoe de oude dorpskerk in verval was geraakt nadat een predikant in 1760 had geëist dat het geld voor het onderhoud werd besteed aan een deftige nieuwe pastorie. De in 1843 gebouwde Groate Kerk noemt hij 'een schoon gebouw'. Vooral de aardappelteelt gaf werk in het dorp. Op de dorpskermis werd traditioneel gevochten met de jeugd uit Minnertsga.

Toen zijn oude leermeester in Vrouwenparochie in 1867 zijn veertigjarig onderwijzerschap vierde, luisterde de muzikale Heert de Jong het feest op met zelfgeschreven liederen. In 1869 werd hij hoofdonderwijzer in Stiens. Toen zijn Leeuwarder uitgever een reisgids voor Friesland wilde maken, schreef De Jong met de liberale Bildtse wethouder Siemen Sipma (1824-1904) een hoofdstuk over 't Bildt. Het was de eerste reisgids voor de gemeente. De Bildtse landbouw, maar ook de kaatssport (vooral in Vrouwenparochie) werd uitvoerig beschreven. De 'smaakvolle kerk' in Sint Jacobiparochie was in 1877 alweer in verval: een teken van de 'nood der tijden'.

Heert de Jong was van 1888 tot zijn pensioen in 1895 inspecteur van het lager onderwijs ('schoolopziener') in Heerenveen en omstreken. Tot zijn dood woonde hij daarna weer in Stiens. Net zoals zijn dorps- en tijdgenoot Waling *Dijkstra (die in 1877 ook aan de reisgids meewerkte) was hij een man van de verlichting en een geestdriftig pleitbezorger van de Friese letteren. In zijn reisbeschrijving geeft hij bovendien een tijdsbeeld van de verwatering van de Bildtse spreektaal in 1877. In 1988 is de Heert Pyters de Jongstraat in Sint Jacobiparochie naar hem vernoemd.

Werk: *De wrald scil forgean* (Franeker 1857); verslag aan Fries Genootschap (1857) in *Uytland*; 'Van Leeuwarden over het Bildt naar Harlingen' (1877, met S. Sipma), in *Gids*.

Literatuur: LC (30-7-1867); *Fryslân* (1928); Sannes; *Uytland*; *Straatnameboek*.

Afbeelding: fragment uit de reisgids met uitleg over het kaatsen (1877, collectie auteur).

48. 'RODE DOMINEE' JAAP KALMA ZETTE SINT JACOBIPAROCHE IN 1935 OP DE KAART

KALMA, ds. Jacob (* Hantumhuizen 17-5-1907, † Leeuwarden 23-5-1991), Nederlands-hervormd predikant, kerk- en streekhistoricus en verzetsman. Zoon van Jetze Kalma (1879-1940), boer, en Gerritje van der Hem (1880-1937). Jaap Kalma trouwde (Den Haag 13-1-1932) met **Froukje Koops** (1905-1991), theologe. Ze kregen 8 kinderen.

De ouders van Jaap Kalma boerden vanaf 1922 in Stiens. Na de hbs ging Jaap onder invloed van de vrijzinnige Stiensers predikant Jan Anthonie Bruins, die als 'Torenwachter' in de *Bildtsche Courant* schreef, in Leiden theologie studeren. Hij trouwde in 1932 met zijn studiegenote Froukje Koops. Zijn eerste standplaats was Sint Jacobiparochie, dat in 1929 was samengegaan met de hervormde gemeente Wier.

Toen twee Amsterdamse sociologen in 1935 de vrijetijdsbesteding van Nederlandse arbeiders wilden beschrijven, kozen ze (waarschijnlijk niet toevallig) voor Friesland de dorpen uit waar de als 'rood' en uiterst toegankelijk bekendstaande Kalma predikant was. In het piepkleine Wier vonden ze saamhorigheid, maar in Sint Jacobiparochie veel tegenstellingen: tussen de zuilen en tussen boeren en arbeiders, 'dorpers' en 'dijkers'. Van hun vrijetijdsbesteding gaven de arbeiders zelf hoog op: veel lezen en weinig cafébezoek. Dat de 'dorpsjeugd' en de 'dijkjeugd' bijna iedere werk drinkwedstrijden hielden, moesten de onderzoekers van dominee Kalma horen. In Wier had hij dit beter in de hand. De geheelonthouders mochten daar gratis het vergaderlokaal van de kerk gebruiken. In de 'rode' herenboer Arjen *Sevenster had Kalma hier een onmisbare medestander.

In 1936 werd Kalma beroepen naar Zandvoort en daarna naar Hegebeintum (1938), Waaksens-Brantgum (1940), Wergea (1943), Lekkum-Miedum (1946), Sneek (1960) en Boyl (1964). Het waren bijna allemaal kleine gemeenten waar Kalma alle tijd had voor zijn historisch onderzoek. Hij schreef zoveel dat het wetenschappelijk jaarboek *De Vrije Fries* de zogenaamde 'Kalmaregel' bedacht: voortaan mochten auteurs hiervoor hooguit eenmaal in de twee jaar een stuk indienen.

In 1968 ging Kalma met emeritaat. In hetzelfde jaar verscheen het nieuwe handboek *Geschiedenis van Friesland*, waarvan hij hoofdredacteur was. Daarna heeft hij vooral bibliografisch onderzoek gedaan. In 1974 zijn Jaap en Froukje Kalma-Koops samen erkend als 'Rechtvaardigen onder de Volkeren' omdat ze in 1940-1945 vanuit hun pastorie veel joodse mensen hadden gered. In 1984 kreeg Kalma in Groningen een eredoctoraat voor zijn hele wetenschappelijke oeuvre. Kort na elkaar overleden Froukje en Jaap Kalma-Koops in 1991. Beiden zijn in Goutum gecremeerd.

Met zijn gereformeerde collega Gideon *Boekenoogen is Jaap Kalma een van de kleurrijkste predikanten geweest die op een Bildtse kansel heeft gestaan. Volgens de frist Philippus Breuker, die in 1992 zijn levensbericht schreef, heeft hij zijn leven lang nooit in toga gepreekt. De Friese boekbesprekingen die vanaf 1949 onder de schuilnaam 'Japik Jetses' in de *Bildtse Post* stonden, waren overigens niet van Kalma maar van zijn collega-predikant Hein Groeneveld (1920-1968).

Collecties: Tresoar, verzameling J.J. Kalma.

Werk: lijst op tresoar.worldcat.org (2793 treffers).

Literatuur: *Yad Vashem*; *JMNL* 1992 (1993); *VF* (2007); Kuiken (2014).

49. VERZETSMAN JAN KAPER UIT WESTHOEK STIERF IN HET ZICHT VAN DE BEVRIJDING

KAPER, Jan (* Utrecht 15-12-1921, tot 1924: **Jan Krottje**, † Akkerwoude 15-4-1945), alias **Blonde Jan**, wachtmeester en verzetsman. Voorechtelijke zoon van Aaltje Krottje (1901-1970), dienstbode. Zij trouwde (het Bildt 1924) met Hans Kaper (1888-1973), visser, later visroker, die haar zoon erkende. Jan Kaper bleef ongehuwd.

De moeder van Jan Krottje stond van mei 1920 tot januari 1922 ingeschreven als dienstbode aan de Emmakade in Leeuwarden. In die tijd raakte ze zwanger van Jan, die ze in december 1921 in Utrecht ter wereld bracht. Toen Jan drie was, trouwde zijn moeder met de weduwnaar Hans Kaper, die hem erkende. Jan groeide op aan de Oude Bildtdijk (in de zogeheten ‘Oosthoek’) met twee oudere halfzusters, twee halfbroers, twee na 1924 geboren broertjes en twee zusjes. Toen de waddevisserij in de jaren 1930 achteruitging, kocht zijn stiefvader een visrokerij in de Westhoek.

Jan Kaper vond na zijn lagereschooltijd werk als knecht bij een boer, maar solliciteerde ook naar een plaats op de politieschool. Dit lukte. Als wachtmeester diende hij in de eerste oorlogsjaren bij de marechaussee in Amsterdam. Na het weigeren van een opdracht om joodse ingezetenen uit hun huizen te zetten, dook hij onder. Hij werd opgepakt maar ontsnapte bij het uitvoeren van een werkstraf in de buurt van Lobith. Ditmaal dook hij onder bij een veehouder in Minnertsga.

Vanuit Minnertsga kwam Jan Kaper, die nu als ‘vuurgevaarlijke terrorist’ werd gezocht, in contact met het verzetsnetwerk in Dantumadeel rondom de latere Bildtse burgemeester Jaap *Klok. Hij werd betrokken bij de bevrijding van twee verzetsmensen uit het gemeentehuis en gaf weldra als ‘Blonde Jan’ leiding aan de samengevoegde ‘knokploegen’ van Murmerwoude en Akkerwoude.

Jan Kaper zag op 14-4-1945 hoe de eerste Canadese bevrijdingstroepen Dantumadeel bereikten. De dag daarna trok een grote groep Duitse militairen met een munitietruck door de gemeente. Bij een beschieting vanuit de gereformeerde kerk in Murmerwoude werd het voertuig opgeblazen. Twee Duitsers en een Nederlandse SS-er, die het transport hadden begeleid, werden op de vlucht opgewacht door Jan Kaper en de melkventer Harm Brouwer uit Zwaagwesteinde (1922-1945). In het vuurgevecht dat volgde, sneuvelden deze twee verzetsmannen. Jan Kaper is begraven in Sint Jacobiparochie. Tot voor kort was zijn graf op 4 mei het eindpunt van de Dodenherdenking. Naar Jan Kaper en Anske Zwalua zijn in 2004 twee straten in Sint Jacobiparochie vernoemd.

Literatuur: *Net ferjitte; Straatnameboek; Westboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Jan Kaper omstreeks 1935 (foto BDS).

50. 'KLEINE KEIZER' UIT OUDEBILDTZIJL, VAN KERMISARTIEST TOT EVANGELIST

KEIZER, Gerrit (* Oudebildtzijl 4-3-1874, † Oudebildtzijl 22-12-1946), alias **kapitein Fourmi**, alias **prince Mignon**, alias **kleine Keizer**, kermisartiest, winkelier en evangelist. Zoon van Johannes Keizer (1847-1885), werkman, en Joukje Keizer (1848-1929), dienstbode, later petroleumventster. Gerrit Keizer bleef ongehuwd.

Gerrit Keizer en zijn jong gestorven broertje Willem (1882-1885) leden aan een groeistoornis. Vanaf 1880 werd Gerrit als 'kapitein Fourmi, groot 55 cm' vertoond op kermissen in Nederland. Bij zijn keuring voor de militaire dienstplicht in 1893 mat hij 80 cm. Later groeide hij nog 16 cm. Al vóór de dienstkeuring was hij in theaters in heel Europa opgetreden als 'prince Mignon'. Hij zong onder meer Franse chansons. Op 15-4-1893 vertrok hij met zijn moeder en zijn agent Hendrikus Bos (1871-1924) naar Chicago, om daar op te treden op de World Fair. Bos gaf als bestemming Roseland op, een voorstad waar vanaf de jaren 1840 veel Nederlanders woonden.

Hoewel Keizer na aankomst in New York succes had met optredens in vaudevilletheaters en in het Central Park een interview gaf aan een societyblad, kwam hij niet aan de bak op de World Fair. Dat hij in Amerika een 'kentering' had doorgemaakt, zoals hij het later noemde, bleek toen hij in Nederland ging optreden in het uniform van het Leger des Heils. Met zijn theaterervaring en geofende zangstem leidde hij vanaf 1895 evangelisatiebijeenkomsten. In 1896 vertelde hij lid te zijn van het Nederlandsch Jongelings Verbond (NJV), een tak van de Amerikaanse YMCA.

Gerrit Keizer verhuisde in 1906 naar Loosduinen, waar zijn broer Hendrik (1898-1967) een gardeniersbedrijf had. Ook zijn moeder woonde daar. Hij vond werk als sigarenwinkelier en later als boekhouder. Van 1929 tot 1940 woonde Keizer in een rusthuis. Toen dat door de Duitsers werd gevorderd, trok hij in bij zijn broer Hendrik en in 1946 bij zijn broer Doeke (1875-1953) in Oudebildtzijl. Kort voor kerstmis overleed hij hier. Gerrit is in Vrouwenparochie begraven.

Gerrit Keizer was omstreeks 1900 een opvallende verschijning in Oudebildtzijl. De journalist Jacob Hepkema, die hem hier in 1897 opzocht, was onder de indruk van zijn talenkennis. In 1993 werd in het dorp een pad tussen de *Krelis Annesstraat en de Monnikerbildtdijk naar 'kleine Keizer' vernoemd en in 2000 was hij onderwerp van een tentoonstelling in het plaatselijke museum. Irma Keizer, een kleindochter van Gerrits broer Hendrik, lichtte in 2010 Gerrits Amerikaanse dossier. Ze inspireerde haar zwager, de toneelschrijver Jan van der Mast, tot een roman over 'de kleinste man ter wereld', zoals Gerrit in zijn kermistijd werd aangekondigd. Het boek werd in 2012 gepresenteerd in het dorpscafé in Oudebildtzijl, waar het verhaal ook begint. In 2017 werd het in 1902 speciaal voor hem gemaakte fietsje teruggevonden bij de fabrikant.

Literatuur: *LC* (21-7-1881); *LC* (12-3-1896); *Uytland*; *Straatnameboek*; *Keizer*; *BP* (14-2-2017).

Afbeelding: Gerrit Keizer in Londen (1891, foto op omslag boek Van der Mast).

51. GRIETMAN TJAARD DE KEMPENAER VERLOOR VAN DE BILDSE 'LIBERALEN'

KEMPENAER, jonkheer Tjaard Anne Marius Albert van Andringa de (* Lemmer 11-7-1806, † Leeuwarden 23-3-1870), politicus en bestuurder. Zoon van jhr. mr. Antoon Anne van Andringa de Kempenaer (1777-1825), bestuurder, en jkvr. Anna Maria Catharina Alberda van Ekenstein (1779-1854). Tjaard de Kempenaer trouwde (Leeuwarden 30-10-1834) met **Amelia Gerardina de Schepper** (1813-1906). Ze kregen 9 kinderen.

De grootvader en vader van Tjaard de Kempenaer waren grietman van Lemsterland. Toen Tjaard tien jaar was, werd zijn vader door koning Willem I geadeld met het erfelijke predicaat jonkheer. Tjaard ging niet naar de universiteit, maar werd gemeenteambtenaar. In 1830 nam hij deel aan de Tiendaagse Veldtocht tegen België. In 1834 benoemde de koning hem tot grietman van 't Bildt en trouwde hij met de schatrijke erfdochter Miele de Schepper. Haar moeder was ook van adel.

Vanaf 1836 begon De Kempenaer land in zijn grietenij te kopen. In 1842 liet hij hierop door de architect Thomas Romein in neoklassieke stijl een woonpaleis ('huize Oostenburg') bouwen. Twee jaar later mocht Romein ook – tegen de zin van dorpsnotabelen zoals Gerrit *Wassenaar – de nieuwe Groate Kerk in Sint Jacobiparochie ontwerpen. Het was maar een van de vele conflicten tussen de opzichtig 'adellijk' levende buitenstaander De Kempenaer en de *Bilkerts*.

Wassenaar wist deze spanningen handig uit te buiten. Toen in 1851 de nieuwe Gemeentewet van kracht werd, won hij met zijn geestverwanten de eerste rechtstreekse gemeenteraadsverkiezingen. De Kempenaer kreeg, nu als burgemeester, een forse 'liberale' raadsmeerderheid tegenover zich. Na vier jaar hield hij het voor gezien. Hij nam ontslag en trok zich terug in Leeuwarden. Als 'buiteneigenaar' bleef hij met Sjuwke *Cats en anderen het Bildtse gemeentebestuur dwarszitten.

Volgens het dagboek van zijn jongste dochter Jeanne (1858-1962) gaf Tjaard de Kempenaer de liberalen de schuld van zijn neergang. Zijn opvolger als burgemeester was inderdaad een liberaal: mr. Johannes Albarda (1825-1862), die bovendien uit een oude Bildtse familie stamde. Hij was de laatste bewoner van Oostenburg. De gemeente liet dit symbool van het oude bewind in 1866 afbreken. De Kempenaers naam was al in 1862 verwijderd van de muur van de Groate Kerk.

Tjaard de Kempenaer moest nog beleven dat zijn dochter Anna (1840-1895) in 1865 trouwde met een Albarda: Willem Albarda, volgens de familie een 'parvenu'. Rijk maar verbitterd overleed Tjaard in 1870 in Leeuwarden. Hij is er begraven aan de Spanjaardslaan. Deze niet erg geliefde maar wel markante Bildtse bestuurder kreeg in 1963 een straatnaam in Sint Annaparochie.

Literatuur: NNBW; Sannes; LHR (1997); *Straatnameboek*; AFT (2); Kuiken (2013).

Afbeelding: Tjaard de Kempenaer (foto archief Eerste Kamer).

52. BURGEMEESTER JAAP KLOK PAKTE DE NAOORLOGSE WONINGNOOD AAN

KLOK, Jakob (* Nieuw Scheemda 4-2-1893, † Beetsterzwaag 6-8-1984), onderwijzer, politicus, verzetsman en bestuurder. Zoon van Kars Klok (1859-1912), winkelier en caféhouder, en Weia Penning (1864-1942). Jaap Klok trouwde 1e (Groningen 13-8-1917) met **Grietje Kwint** (1891-1973) en na scheiding 2e (Dantumadeel 17-4-1930) met Aukje **Anna Blumers** (1909-2000). Het 1e huwelijk bleef kinderloos, bij zijn 2e vrouw kreeg hij 5 kinderen.

Jaap Klok, vijfde in een gezin van van tien, haalde in 1912 zijn onderwijzersakte in Winschoten. Tijdens de mobilisatie haalde hij de hoofdakte, waarmee hij in 1917 schoolhoofd in Burdaard kon worden. In 1923 verhuisde hij naar Akkerwoude (nu Damwâld), waar hij van zijn eerste vrouw scheidde en hertrouwde. Hij was er actief in de politiek en de drankweer. Vanaf 1935 zat hij voor de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (na 1945: de Partij van de Arbeid) in de Friese Staten.

Onder de Duitse bezetting leidde Klok de plaatselijke onderduikershulp en later de ‘knokploeg’ waartoe ook de Bildtse politiemann Jan *Kaper toetrad. Hij dook af en toe zelf onder, het laatst van januari 1945 tot de Bevrijding. In 1945-1946 viel hij in als burgemeester van Kollumerland. Hij beviel zo goed dat hij in 1947 de tweede ‘linkse’ burgemeester van het Bildt kon worden.

Klok werd beroemd met zijn voortvarende aanpak van de naoorlogse woningnood. Hij plaatste woningzoekenden eerst in schuurtjes (de *Klokbûsjes*). Zodra de bijbehorende huizen klaar waren, werden die betrokken. Zelfs de plafonds verhuisden mee. Een blijvend aandenken aan Kloks ambtstermijn is de gedempte vaart (nu Statenweg en Van Harenstraat) in Sint Annaparochie. In 1956 richtte hij met zeven collega’s het Ontwikkelingsschap De Kleibouwstreek op om de economie in Noord-Friesland structuur te geven. In 1962 bracht hij hierover een rapport uit.

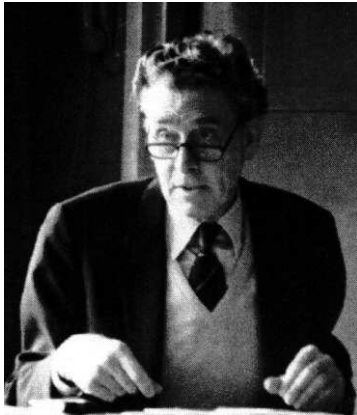
In 1958 ging burgemeester Klok met pensioen. Hij bleef nog vijf jaar fractievoorzitter van zijn partij in de Staten. In 1984 overleed hij op 91-jarige leeftijd in Beetsterzwaag. In 1999 werd hij in het Bildt geëerd met de vernoeming van een straat en in Damwâld met een bronzen standbeeld. In 2006 schreef zoon Geert Klok uit Warffum een boek over het leven van Jaap Klok tot 1947.

Werk: (met S. Groenman e.a.) *Werken en wonen in de kleibouwstreek* (Bolsward 1962).

Literatuur: Sannes; Klok; *LC* (28-10-2006); *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Frans Ram, standbeeld van Jaap Klok in Damwâld (1999, foto Wikimedia).

53. JAN KOLDIJK ZETTE DE OPVATTINGEN OVER HET BILDTS OP EEN RIJ

KOLDIJK, drs. Jan Dirk (*Vreeland 9-3-1926, † Nijmegen 8-11-1996), taalkundige. Zoon van Ijpe Koldijk (1895-1952), hoofdonderwijzer, later onderwijsinspecteur, en Dirkje van der Wal (1893-1929). Jan Dirk Koldijk trouwde (Leeuwarden 21-12-1951) met **Berendina Jacoba Rondhuis** (1924-1974). Ze kregen 3 kinderen.

Toen Jan Koldijk drie jaar oud was, overleed zijn Bildtse moeder. Bij zijn tante Tjitske van der Wal, getrouwd met de aannemer Sijtze Buwalda aan de 'Oosthoek' van de Oude Bildtdijk, voelde hij zich beter thuis dan bij zijn stiefmoeder. Omdat zijn vader in de oorlogsjaren vormingsleider was van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), mocht Jan in 1945 geen eindexamen hbs doen. Na zijn huwelijk met Dinie Rondijk ging hij werken bij een bank in Amsterdam. Daar volgde hij 's avonds een lerarenopleiding mo-Nederlands.

Zo werd Jan Koldijk leraar Nederlands, eerst aan een middelbare school in Brielle en later in Venlo. Zijn halfbroer Dick, die leraar Duits werd, bezorgde in 1991 een geschiedenis van de joodse gemeenschappen in Overijssel en Bentheim en promoveerde in hetzelfde jaar op een onderwijshistorisch proefschrift. Een en ander stimuleerde Jan tot een promotieonderzoek over het Bildts bij Tony Feitsma, hoogleraar Fries in Amsterdam. Zijn neef Hotze *Buwalda was tot zijn overlijden in 1994 zijn steun en toeverlaat.

Nog voor zijn promotie overleed Jan Koldijk in 1996 op 70-jarige leeftijd aan een hartkwaal. Dick Koldijk heeft namens de familie gezorgd dat het bijna voltooide boek kon verschijnen. Feitsma, de taalhistoricus Cor van Bree en Hotze Buwalda's zoon Sytse verzorgden de bewerking. De Fryske Akademy, de vroegere werkgever van Hotze Buwalda, trad op als uitgever.

In 2005, in het jaar waarin 't Bildt zijn 500-jarig bestaan vierde, werd Koldijks *Het Bildts, zjin wezen, herkomst en problematiek* gepresenteerd in de Groate Kerk van Sint Jacobiparochie. Feitsma vond dat Koldijk met zijn werk de ontwikkeling van de meningen over het ontstaan van het Bildts op een rij had gezet. 'Dêr kinne oaren wer op fjirder bouwe', aldus de beoogde promotor. Oudste zoon Ype overhandigde het eerste boek aan burgemeester Aucke van der Werff. De taalkundige Folkert Kuiken, zelf van Bildtse komaf, besprak het in 2006. Hij vond het onderzoek 'traditioneel van opzet' en miste een duidelijke vraagstelling en een duidelijke slotconclusie. In 2015 werd Koldijks werk uitvoerig aangehaald in een nieuw gemeentelijk rapport over streektaal.

Werk: *Het Bildts, zjin wezen, herkomst en problematiek* (Leeuwarden 2004).

Literatuur: NT (2006); *Strijders*; *Perspectives*.

Afbeelding: Jan Dirk Koldijk als leraar (foto uit Koldijk, *Het Bildts*).

54. HOE EEN *BILKERT* KONING VAN TZUMMARUM WERD

KONING, Willem (* Sint Jacobiparochie 14-9-1842, † Tzummarum 23-12-1922), alias **Aibert búten 'e Diek**, boer en schrijver. Zoon van Willem Koning (1810-1866), boerenknecht, later boer, en Tjerkje Koning (1800-1864), boerin. Willem Koning trouwde (het Bildt 11-5-1864) met **Lijsbert Wassenaar** (1842-1916). Ze kregen 2 zoons.

Tjerkje Koning, getrouwd met boer Arjen Wassenaar (1801-1848), beviel in 1842 van een zoontje. Het kind, van een onbekende vader, werd elders ondergebracht. Het dook op in 1848, kort nadat boer Wassenaar in een psychiatrisch ziekenhuis was overleden. Het volgende jaar hertrouwde Tjerkje met haar knecht Willem Koning en werd het kind ingeschreven als 'Willem', zonder achternaam. Bij zijn huwelijk in 1864 noemde hij zich naar zijn moeder 'Willem Koning'. Bij zijn overlijden in 1922 werd als zijn vader de voormalige knecht Willem Koning genoteerd.

Willem en Lijsbert Koning-Wassenaar namen in 1864 een boerderij in Tzummarum over. Willem was hier van 1884 tot 1922 enkele malen kerkvoogd van de hervormde gemeente. Dat hij weinig ophad met de gereformeerden in zijn omgeving, liet hij blijken in een reeks Bildtstalige brieven onder schuilnaam (*Aibert búten 'e Diek*) in de *Bildtsche Courant*. In 1876 schreef hij hoe zijn vrouw haar werkster was kwijtgeraakt. Haar dominee had de toen heersende tyfus geduid als blijk van Gods toorn en dreigde om nog meer tyfus te vragen wanneer zijn gemeente zich niet beterde. Aiberts vrouw verklaarde de man voor krankzinnig, waarna haar werkster woedend wegliep.

Koning schreef een en ander aan zijn vriend Jan Rienks (1844-1920), die in Sint Jacobiparochie boerde. De briefwisseling tussen 'Aibert' (Koning) en 'Erryn' (Rienks) duurde van 1875 tot 1878. Het was een onderonsje tussen twee vrijzinnige *Bilkerts* die zich vrolijk maakten over hun 'fjne' streekgenoten. De beide heren waren zelf volgens Koning 'otterdoks-modern-Grunninger-liberaal'.

Het echtpaar Koning-Wassenaar hield van mondain vertier en bezocht in 1904 of 1905 een voorstelling van circus Albert Schumann in het nieuwe Circustheater in Scheveningen. Tot hun verrassing werd Konings naam na de pauze omgeroepen: *Ist hier der König von Tschumarum?* Koning bleek zijn portemonnee te hebben verloren. De kranten namen het verhaal over 'de koning van Tzummarum' van elkaar over. Bij ieder volgend bericht nam de inhoud van de geldbuidel toe.

Willem Koning woonde in zijn laatste jaren als weduwnaar in een renteniersvilla in Tzummarum. Daar overleed hij in 1922, 80 jaar oud. Hij is bij zijn vrouw begraven in Sint Jacobiparochie.

Werk: bloemzlezing in *Avondrood*.

Literatuur: LC (05-09-1905); *Avondrood*; Vleer; Kuiken (2014).

Afbeelding: Willem en Lijsbert Koning voor hun renteniersvilla (foto oudtzummarum.nl).

55. TEUNIS KRAP WAS REVOLUTIONAIR, MAAR NIET REVOLUTIONAIR GENOEG

KRAP, Teunis Kornelis († Sint Jacobiparochie 23-12-1803), boer en bestuurder. Zoon van Kornelis Teunis Krap († 2-10-1808), boer, en Iemkje Siedses († 28-8-1767). Teunis Krap trouwde 1^e met **Amerens Reiners** († vóór 19-4-1799), weduwe van Beert Jans Kuiken te Sint Jacobiparochie, en 2^e (attestatie 19-4-1799) in Sint Jacobiparochie met **Neeltje Arjens**, weduwe van Ane Kornelis Wassenaar. Van hem zijn 2 kinderen bekend.

De vader van Teunis Krap was boer en doopsgezind diaken in Oudebildtzijl en samen met Arjen *Bakker in 1792 een van de eerste bekende leden van het leesgezelschap 'Ledige uren'. In 1781 of 1782 trouwde Teunis Krap met een weduwe die 4 kinderen meebracht. Zelf kreeg hij bij haar een dochter en een zoon Sieds Krap (doopbelofte 1836), die in 1847 naar Amerika zou emigreren.

Evenals Bakker was Teunis Krap een 'patriot' van het eerste uur. In 1786 was hij kapitein van het 'vrijkorps' in Sint Jacobiparochie. Hij bleef buiten de mislukte revolutie van 1787. Krap en zijn dorpsgenoot Dirk *Kuiken werden in 1788 voogd van de kinderen van wijlen Hoite *Peizel en zaten in de jaren 1790 in het kerk- en dorpsbestuur. Toen de patriotten in 1795 met Franse steun de macht grepen, werd Krap lid van het 'comité revolutionair' van Friesland. Tegelijk met Kuiken werd hij in juni 1795 gekozen tot 'representant' (Fries Statenlid nieuwe stijl) voor 't Bildt.

In het nieuwe provinciebestuur vochten twee veteranen van de revolutie van 1787 om de macht: de fanatieke Coert Lambertus van Beyma en de gematigde Johannes Lambertus *Huber. Krap sloot zich aan bij Huber en werd lid van diens comité van 18 representanten die alle beslissingen voorkookten. Met Franse militaire steun werd deze groep in 1796 uit het provinciehuis verjaagd.

Zo eindigde de revolutionaire loopbaan van Teunis Krap. In 1797 zat hij in het dijkbestuur van het Nieuw Bildt en in 1799 trouwde hij voor de tweede maal met een boerenweduwe. In 1803 overleed hij, 75 jaar oud. Hij is onder een eenvoudige grafsteen begraven in Sint Jacobiparochie.

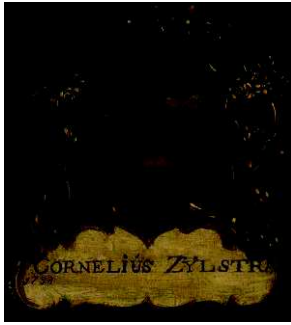
Voor doopsgezinden zoals Krap was de patriotse beweging vooral een emancipatiebeweging. Tot 1795 waren alle provinciale bestuursfuncties voorbehouden aan gereformeerden. De revolutie van 1795 betekende een inhaalslag: 20 van de 107 nieuwe representanten waren doopsgezind. In het comité-Huber waren zelfs 6 van de 18 leden doopsgezind. Deze groep zag niets in de radicale afrekening met het oude bewind die Van Beyma wenste, maar kon zich in 1796 niet handhaven.

Misschien – maar dat is nog niet uitgezocht – was Teunis Krap familie van de 'Thomas Krab' voor wie de Dokkumer Gerrit Hesman omstreeks 1700 een wapen tekende: heel toepasselijk met een krab erop. Als dit ook het wapen van Teunis Krap was, dan kon hij dit na 1795 niet meer voeren, want het provinciale comité revolutionair verbood toen alle oude 'standssymbolen'.

Literatuur: GJ (1993); *Homines novi; 1750-1995*; NL (2010).

Afbeelding: Gerrit Hesman, wapen van 'Thomas Krab' (ca. 1700, foto HCL).

56. KRELIS ANNES REDDE HET OUD BILDT EN BOUWDE AAN HET HARLINGER STADHUIS

Kornelis Annes (woonde Oudebildtzijl 1690-1718 en Harlingen 1725-1733), alias **baas Krelis**, timmerman. Zoon van Anne (Kornelis?) en N.N. Kornelis Annes uit Oudebildtzijl trouwde 1^e op 27-7-1690 te Vrouwenparochie met **Antje Jochems** uit Oudebildtzijl, 2^e op 13-2-1707 met **Martjen Dirks** uit Oudebildtzijl, 3^e op 15-9-1720 te Vrouwenparochie met **Ietje Siebrens** uit Hallum en 4^e op 20-2-1733 te Vrouwenparochie met **Houkje Dirks** uit Vrouwenparochie. Van Kornelis Annes zijn 13 kinderen bekend.

Kornelis Annes staat voor het eerst te boek als timmerman bij de doop van zijn dochter Dieuwke (1697) in Vrouwenparochie. Bij de doop van zijn zoon Dirk (1710) heet hij ‘timmerman op de Zijl’. In juni 1717 bouwde hij voor het bestuur van de in 1715 bedijkte Oude Bildtpollen een spui in het ‘zijltje’, een duiker waardoor de Bildtpollen op het Nieuw Bildt afwaterden. In de kerstnacht van hetzelfde jaar teisterde een stormvloed de Noordzee- en Waddenzeekust. Deze watersnood is in dichtvorm beschreven door *Fokeltje Jakobs. De Poldijk brak door en de spui in de duiker bezweek, waardoor het Nieuw Bildt overstroomd werd en het Oud Bildt bedreigd.

Timmerman Kornelis Annes zag als eerste dat de sluis in de Oude Bildtdijk in zijn woonplaats Oudebildtzijl de zwakste plek was in de bescherming van het achtergelegen Oud Bildt. Hij had geen ambtelijke functie in het dijkbestuur, maar liet zijn plaatsgenoten een huis bij de sluis afbreken en het puin tegen de sluisdeuren storten. Daarmee werd de vloedgolf gestuit. Het jaar daarop kreeg Kornelis Annes opdracht om voor f485 de sluis weer vrij te maken en nieuwe eikenhouten deuren met beslag te plaatsen. Het werk moest binnen vijf weken klaar zijn.

Met zijn staat van dienst in de bouw van waterkeringen kon Kornelis Annes tussen 1718 en 1725 hoofd openbare werken in de havenstad Harlingen worden. Van 1725 tot 1736 staat hij daar in het rechterlijk archief als burger en ‘stadstimmerbaas’. In maart 1725 kocht hij met zijn vrouw Ietje een huis aan de Rinnertspijp. Van 1730 tot 1733 werkte hij mee aan het nieuwe raadhuis naar een ontwerp van de Amsterdamse bouwmeester Hendrik Norel. In 1733 hertrouwde de Harlinger timmerbaas Kornelis Annes voor het laatst met Houkje Dirks uit Vrouwenparochie. In de Friese volkstelling van 1744 komt hij niet meer voor. Waarschijnlijk was hij toen al overleden.

Toen Oudebildtzijl in 1948 werd erkend als dorp, is de ‘Krelis Annesstraat’ naar Kornelis Annes vernoemd. In het Bildts heet het dat iemand die graag de lakens uitdeelt, kan commanderen als ‘baas Krelis’. Dit gezegde is door Foeke Sjoerds uit Oosternijkerk in 1741 voor het eerst in druk aangehaald. Harlinger nakomelingen van ‘baas Krelis’ noemden zich omstreeks 1775 Zijlstra. Hun wapen vertoonde de sluis van Oudebildtzijl, met een doorkijkje naar Vrouwenparochie.

Collecties: Hannemahuis, Harlingen: bouwrekeningen raadhuis 1730-1735 en wapenborden.

Literatuur: Foeke Sjoerds; Sannes; Schutte; *Straatnameboek*.

Afbeelding: Wapen van ‘Cornelius Zijlstra’ (1788) te Harlingen (foto Loes Hoogerbeets).

57. DIRK KUIK WEES STUDIEBOLLEN DE WEG NAAR EEN EEUWENOUD BEURS

KUIK, Dirk (* Oldekerk 20-2-1921, † Dokkum 25-4-2010), winkelier, later archivaris. Zoon van Jan Kuik (1897-1995) en Trijntje Bolhuis (1897-1979). Durk Kuik trouwde (Dokkum 7-5-1948) met **Elisabeth Westra** (1926-1997). Ze kregen 3 kinderen.

Dirk ('Durk') Kuik, geboren in een gereformeerd gezin in het Groningse Oldekerk en getogen in Dokkum, was winkelier in Bitgum en Hallum. Hij ijverde binnen het Hallumer verenigingsleven voor inpoldering van de Waddenzee: 'As de natuer ús de groun jowt, moatte wy dat dan ferspille?' In 1979 kwam hij in het comité 'Fryslân binnen de diken', dat hiertoe een laatste poging deed.

Durk Kuik was inmiddels archiefmedewerker bij het verzekeringsconcern AGO in Leeuwarden. Zoals bijna alle Friese Kuiks stamde hij af van de Bildtse Maria Jans, een dochter van Jan Gerrits Kuik († 1551) en *Kunnemoer. In 1964 had de genealoog Reinder Roarda een boekje over het 'Kuikskaai' geschreven, maar dat liep maar tot 1900. Dirk besloot zijn hele familie uit te zoeken toen hij ontdekte dat sommige Kuiks hadden gestudeerd met een beurs van een eeuwenoud fonds, het Sint Christophorileen tot Oldehove. Alleen afstammelingen van de stichter Gerrit van Berltsum († 1480) konden zo'n beurs krijgen. Was Gerrit dus de stamvader van de Friese Kuiks?

In 1990 was het monnikenwerk af. Dirk Kuik schonk elf dikke ringbanden met gegevens aan het Historisch Gemeentearchief en aan het Bildts Dokumentasysintrum in Sint Annaparochie. De stamboom ging niet verder terug dan Jan Gerrits Kuik, maar de lijnen van diens afstammelingen waren nauwgezet bijgewerkt. Na het overlijden van zijn vrouw in 1997 verhuisde Dirk Kuik naar Dokkum. Daar overleed hij in 2010, 89 jaar oud. Hij is bij zijn vrouw begraven in Engwierum.

De elf delen *Nazaten van Gerrijt van Belckum* zijn een monument voor de toewijding van Durk Kuik. Een weeffoutje is dat hij zijn familie aansluit bij een zoon van Jan Gerrits Kuik die nooit heeft bestaan. Om de aansluiting rond te maken, had Roarda een 'Dirk Jans Kuik' bedacht. Durk Kuik nam dit netjes over. In werkelijkheid was Maria Jans Kuik getrouwd met een Dirk Gabbes die in 1570 op het latere Huis Kuik boerde. Dat een familienaam in de zestiende eeuw soms van een vrouw aankwam, was voor ouderwetse genealogen zoals Roarda en Kuik vloeken in de kerk.

Voor het recht op een studiebeurs maakte dit geen verschil, want Van Berltsum had dit in 1480 aan al zijn nakomelingen in mannelijke en vrouwelijke lijn toegekend. Ironisch genoeg was dit ook de reden dat Dirk Kuik zelf geen aanspraak op een beurs had. De Kuiks die dit wel hadden, stamden af van een Leeuwarder apotheker, Dirk Jans Kuik, die in 1698 in Harlingen was getrouwd met Trijntje Smeding. Niet Dirk maar Trijntje stamde af van Van Berltsum. Hun nakomelingen hadden dus recht op een beurs. De stamboomonderzoeker stamde niet af van dit echtpaar maar van Dirk Dirks Kuik, die in 1702 molenaar was op de Vrouwbuurstermolen.

Werk: *Nazaten van Gerrijt van Belckum* [...] m.n. *het geslacht Kuik* (Bitgum 1990).

Literatuur: Roarda; NL (2001).

Afbeelding: het echtpaar Kuik-Westra (particuliere collectie).

58. DIRK KUIKEN SPRAK IN 1796 ALS EERSTE BILDTBOER OP HET HAAGSE BINNENHOF

KUIKEN, Dirk (geboren Sint Jacobiparochie 1746 of 1747, † Sint Jacobiparochie 23-3-1811), boer en politicus. Zoon van Kornelis Kuiken (1699-1748), boer, en Grietje Kuik (1711-1747). Dirk Kuiken trouwde 1^e (Sint Jacobiparochie 16-8-1767) **Maartje Piebes** († 4-8-1777) en 2^e (Sint Jacobiparochie 1783?) **Luikje Pieters Boon** (na 1811: **Boonstra**, † 29-1-1837), boerin. Dirk en Luikje kregen 7 kinderen.

De vader van Dirk Kuiken, een welgestelde boer, overleed toen Dirk nog een peuter was. Dirk werd boer in de Westhoek van Sint Jacobiparochie en was vanaf 1777 enige malen kerkvoogd. In 1786 liet hij zijn tweejarige zoontje Cornelis de eerste pijp voor een nieuw kerkorgel plaatsen. In hetzelfde jaar werd hij lid van de Fraterniteit in Leeuwarden, een club van politieke dissidenten die zichzelf ‘patriotten’ noemden. Waarschijnlijk was Kuiken de ‘vrijheidsminnende Bildtker’ die in het blad *De Friessche Patriot* schreef over misstanden in het Bildtse bestuur onder grietman Hans Willem van Aylva (1751-1823). Hij nam in 1787 geen deel aan de (mislukte) revolutie van zijn medepatriotten zoals Johannes *Huber. Pas toen Nederland in 1795 een revolutionair bewind kreeg, werd Dirk Kuiken, die tot 1794 dorpsbestuurder van Sint Jacobiparochie was, actief in de provinciale en landelijke politiek.

In 1795 werd Kuiken tegelijk met Huber, Teunis *Krap en 47 andere Friezen gekozen als ‘provinciaal representant’, ofwel Statenlid nieuwe stijl. Hij was van de harde lijn. Met de oude bestuurders moest radicaal worden afgerekend en Nederland moest een eenheidsstaat worden. Met steun van de Fraterniteit ging Kuiken naar Den Haag om daar een ‘Nationale Vergadering’ (als opvolger van de Staten-Generaal) te helpen opzetten. In maart 1796 was dit karwei geklaard.

Huber, die in Friesland een groep meer gematigde representanten leidde, zou aanvankelijk een van de Friese leden van het nieuwe parlement worden, maar met steun van de Fraterniteit nam ‘de burger D.C. Kuiken’, zoals hij in het *Dagverhaal* (de officiële verslagen) heet, zijn zetel in. Het kwam niet meer goed tussen de Leeuwarder patriciër Huber en de Bildtboer Kuiken. Huber had van 1787 tot 1795 in ballingschap geleefd. Toen hij daarvoor schadevergoeding wilde, veegde Kuiken de vloer aan met Hubers hebzucht. In 1797 schreef Huber boos dat Kuiken alleen maar goed was om ‘zwijnen te drijven, schapen te hoeden, koeien te weiden of paarden te menen’.

Het mandaat van de eerste Nationale Vergadering eindigde in augustus 1797. Kuiken bleef tot 1798 representant in Friesland. Hij werd niet herkozen en overleed als ambteloos burger in 1811 (niet in 1804, zoals in het *NNBW* staat). In de *mémoires* van zijn medeparlementslicid H.H. Vtringa, een politieke vriend van Huber, wordt Kuiken venijnig beschreven als een boer zonder eigen ideeën. Zijn korte Haagse loopbaan dankte hij aan zijn connecties in de Fraterniteit, maar bij de rechtstreekse verkiezingen in 1798 bleek dat hij te radicaal was voor de meeste Friese kiezers.

Werk: brieven in Tresoar, gewestelijke besturen Franse tijd; toespraken in *Dagverhaal*.

Literatuur: *Dagverhaal*; *NNBW*; *Homines novi*; NL (2010).

Afbeelding: silhouet van D.C. Kuiken als Haags politicus (collectie auteur).

59. STOOMDORSERIJ HENDRIK KUIKEN, HET BEGIN VAN EEN INTERNATIONAAL BEDRIJF

KUIKEN, Hendrik (* Sint Jacobiparochie 18-9-1885, † Leeuwarden 10-3-1948), ondernemer. Zoon van Beert Kuiken (1859-1911), gardenier, en Lijsbert Wagenaar (1855-1925). Hendrik Kuiken trouwde (het Bildt 28-5-1908) met **Akke Huizenga** (1887-1961). Ze kregen 10 kinderen, van wie 1 levenloos is geboren en 1 zeer jong overleden.

Hendrik Kuiken groeide met zijn oudere broer Klaas op in een gereformeerd gezin op een boerderij aan het Westeinde van Sint Jacobiparochie (nu de Jacobshoeve). Vader Beert had een klein landbouwbedrijf en handelde daarnaast in stro en droge meststof ('guano'). Hij bezocht zijn klanten per motorfiets en kocht in 1906 een dorsmachine met een verrijdbare stoommachine ('locomobiel'). Na zijn vroegtijdige dood nam de 26-jarige Hendrik dit loondorsbedrijf over. Hij was drie jaar eerder gehuwd met de gereformeerde bakkersdochter Akke Huizenga uit Sexbierum.

Hendrik Kuiken kreeg het druk in de mobilisatiejaren 1914-1918, toen veel boeren hun paarden moesten afstaan. Het hooi voor deze legerpaarden werd in heel Friesland geperst door Kuiken, die hiervoor zes mobiele combinaties in bedrijf had. Hij was ook een van de eerste Bildtse ondernemers met telefoon. In 1915 stond hij te boek als 'stoomdorserij, kunstmest- en fouragehandel'. In de loop van de jaren 1930 werden de locomobielen of *lochys* vervangen door dieseltractoren. Hiermee konden Kuikens loondorsers ook aan het werk in Zuid-Drenthe en Noord-Overijssel.

Hendrik Kuiken werd in dezelfde tijd bestuurslid van een landelijke organisatie van loonbedrijven en van de christelijke lagere schoo in Sint Jacobiparochie. Bij het uitbreken van de oorlog woonden nog vier van zijn kinderen thuis. De oudste zoon Beert en diens broer Renze stelden hun vader kort na de Bevrijding voor om het familiebedrijf meer op mechanisatie te richten. 'De lonen waren dermate gestegen', schreef Beert in 1993, dat 'iedere boer van enige importantie' motortractie nodig zou hebben. Vader Hendrik voelde hier minder voor, maar steunde zijn zoons in 1946 bij de oprichting van een eigen firma die tractoren en maaidorsers ging importeren. Naast het treinstation van Sint Jacobiparochie bouwden ze een assemblageloods van 1000 m². Omdat hun vader toen al chronisch ziek, was, werd zijn bedrijf geleid door hun jongere broer Johannes.

Hendrik Kuiken overleed in maart 1948 in het Leeuwarder Diaconessenhuis. Hij werd 62 jaar en is begraven in Sint Jacobiparochie. Zijn naam leeft voort in die van een van de hoofdpersonen in de roman *De sùnde fan Haitze Holverda* van Ulbe van *Houten, en in het bedrijf van zijn zoons, dat in 1952 verhuisde naar Emmeloord. De vestiging in Sint Jacobiparochie werd een filiaal. De internationale handelsonderneming Kuiken Groep werkt nu alleen nog vanuit Emmeloord. Een kleinzoon van Hendrik Kuiken trad in 2011 terug als laatste commissaris vanuit de familie.

Literatuur: Kuiken (1993); *Verslag 2011*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Hendrik Kuiken (2^e van rechts) voor zijn huis (foto uit Kuiken (1993)).

60. JOHANNES KUIKEN GAF DE LIBERALE *BILDTSCHER COURANT* EEN SOCIAAL GEZICHT

KUIKEN, Johannes (* Sint Annaparochie 3-3-1860, † Sint Annaparochie 7-8-1936), boekdrukker, uitgever en politicus. Zoon van Jan Kuiken (1833-1898), boekdrukker en uitgever, en Grietje Siderius (1834-1921). Johannes Kuiken trouwde (het Bildt 13-9-1883) met **Geertje Meijer** (1855-1934). Ze kregen 3 levenloze kinderen en 1 dochter.

Johannes Kuiken kwam uit een liberaal nest. Zijn grootvader, een neef van de patriot D.C. *Kuiken, werd bij zijn overlijden in 1844 geprezen om zijn 'vrijzinnige denkbeelden' en zijn vader hees in 1871 eveneens de 'vrijzinnige vlag' in de *Bildtsche Courant* (BC), die hij sinds 1869 uitgaf. Johannes kreeg op school Duitse en Franse bijles van de hoofdonderwijzer Klaas Meijer. Hij trouwde in 1883 met Meijers dochter.

Tijdens een stage bij een drukker in Dordrecht maakte Kuiken kennis met het socialisme. In 1890 gaf hij de BC een draai naar links. Hij steunde de staking van de Bildtse landarbeidersvakbond Broedertrouw en gaf het werk van de vakbondsleider Jan *Stap uit. Samen met Stap beheerde hij de stakingskas. Veel abonnees liepen weg naar een door een werkgeversclub opgerichte liberale concurrent, maar omstreeks 1900 ging het de BC als enig Bildts nieuwsblad weer voor de wind.

In 1895 werd Kuiken samen met Klaas van *Zandbergen, die als letterzetter voor hem werkte, gemeenteraadslid voor de linkse Bond voor Algemeen Stem- en Kiesrecht (BASK). Hij wilde in 1909 dat de gemeente land aankocht om dit voor weinig geld aan arme inwoners te verhuren. Na de ontbinding van de BASK bleef hij tot 1917 partijloos raadslid. Hij werd de peetvader van een nieuwe lichter sociaal vooruitstrevende politici. Arjen *Sevenster was kind aan huis bij hem. Van Zandbergen en Jan Geerts, die ook als letterzetter bij hem begon, kwamen in de Friese Staten. Anders dan Van Zandbergen en Geerts was Johannes Kuiken teveel ondernemer om zich aan te sluiten bij de nieuwe socialistische stroming die de economie op allerlei gebieden aan regels wilde binden. Hij bleef zich wel inzetten voor de drankbestrijding en de grondhervorming. In 1920 droeg Kuiken, die met zijn gezondheid tobde, de dagelijkse leiding van de BC over aan zijn letterzetter Adolf Hoekstra. In 1922 nam Hoekstra het hele bedrijf over. In 1936 overleed Kuiken, 76 jaar oud. Hij is in Sint Annaparochie begraven bij zijn in 1934 gestorven vrouw.

Johannes Kuiken was behalve een bevlogen krantenman en politicus ook amateurhistoricus en genealoog. In 1923 droeg hij zijn familiearchief (de oudste stukken waren uit 1708) over aan het Rijksarchief in Leeuwarden (nu Tresoar). Het grootste deel van zijn persoonlijke archief kwam daar na zijn dood terecht. Bij zijn memoires uit 1931 schreef Sipke *Brandsma een nawoord over het ontstaan van de *Bildtsche Post* (1935), een onderneming van twee oud-medewerkers van Kuiken. In 1970 is een straat in Sint Annaparochie naar Johannes Kuiken vernoemd.

Collecties: Tresoar, familiearchief Kuiken; archief Johannes Kuiken; IISG, Amsterdam, archief Johannes Kuiken; Drukkerij Hoekstra, Sint Annaparochie, leggers BC 1869-1963.

Literatuur: Sannes; Frieswijk; *BWSA*; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: Johannes Kuiken (Foto Tresoar).

61. KUNNEMOER WAS IN 1570 DE MATRIARCHE VAN EEN WIJVERTAKT FAMILIENETWERK

Cunegond Karstiaens, († tussen 1570 en 1582), alias **Kunnemoer**, Bildtpachtster. Dochter van Karstiaen. Kunnemoer was getrouwd met **Jan Gerrits Kuik** († 6-11-1551), Bildtpachter en bestuurder. Van hen zijn 4 dochters bekend.

Cunegond Carstens was getrouwd met Jan, een zoon van een verder onbekende Gerrit Kuik. Van 1527 tot zijn dood in 1551 (hij rust onder een wapenzerk in de kerk van Sint Annaparochie) pachtte Jan Gerrits Kuik 27 morgen Bildtland bij dit dorp. Hij had zitting in het Bildtse neder- of grietienijgerecht en was als kerkmeester betrokken bij de bouw van de (katholieke) dorpskerk.

In 1552 werden alle weerbare Bildtbewoners gemonsterd. De weduwe van Jan Gerrits Kuik had een spies in huis. Van 1554 tot 1564 staat ze onder haar eigen naam (gespeld als 'Cunegond') te boek als pachter van een deel van haar mans land. Op de kaart van *Jan Jansz (1570) staat haar huis met haar bijnaam: 'Kunnemoer'. Dat betekent zoveel als 'de voorname boerin Cunegond'.

Kunnemoer wist haar dochters goed uit te huwelijken. Baartje Jans woonde aan de destijds zeer deftige Amsterdamse Warmoesstraat. Haar eerste man Jan van Hoorn was scheepsbevrachter, haar tweede man Willem van Zoutelande koopman. Willem regelde in 1582 voor het Hof van Friesland de erfenis van zijn schoonmoeder. Berber Jans trouwde eerst met een zoon van de Franeker notabele *Sem Ijsbrands en daarna met de koopman Jakob Sixma. Ze woonde met hem in Sems huis aan de Oude Bildtdijk. Ludou Jans, de moeder van Christiaan en Jan *Bonteman, woonde eerst in Middelstum bij Groningen en daarna in het stamhuis van de Bontemans in Sint Annaparochie. Maria Jans was in 1583 weduwe van Dirk Gabes, met wie ze op Huis Kuik bij Vrouwenparochie had gewoond. Van haar stamt de huidige Bildtse familie Kuik af, maar ook de dagboekschrijver *Dirk Jans. Maria's zoon Gabe Dirks was reder ('grootschipper') in Harlingen.

Deze vier huwelijken pasten in elkaar als de stukjes van een legpuzzel. Kunnemoer zelf en twee schoonzoons (Bonteman en Dirk Gabes) verbouwden graan dat door de kooplui Sixma en Van Zoutelande werd verhandeld in Franeker en Amsterdam. Sixma en zijn compagnon Tjalling *Andringa handelden in 1573 bovendien in laken. Ook de volgende generaties stapten in dit familienetwerk. Zo werden Gabe Dirks en zijn zoon Michiel reder. Bonteman en Sixma vielen in 1578 in het op één na hoogste tarief van de Friese weeldebelasting en Marie Jans (als weduwe van Dirk Gabes) in het op twee na hoogste. Kunnemoer komt in deze lijst niet meer voor en was waarschijnlijk al overleden. Het graf van haar man werd later eigendom van de familie *Peizel. De zerk is begin 2016 bij de vernieuwing van de vloer van de Van Harenskerk blootgelegd.

Literatuur: Vleer; *Boarnen*; Kuiken (2013).

Afbeelding: boerderij van 'Kunnemoer' (1570, foto Nationaal Archief, Den Haag).

62. GERRIT KUPERUS WAS EEN GEWETENSVOLLE BURGEMEESTER IN BEZETTINGSTIJD

KUPERUS, Gerrit Hendrik (* Oldeberkoop 6-12-1897, † Heerenveen 25-3-1976), ambtenaar en bestuurder. Zoon van Andries Kuperus (1867-1958), onderwijzer, en Vroukje Bakker (1865-1917). Gerrit Kuperus trouwde (Weststellingwerf 26-7-1924) met **Gerrigje Kuperus** (1901-1990). Ze kregen 3 kinderen.

De onderwijzerszoon Gerrit Kuperus haalde zijn onderwijzersakte in 1917, maar werkte van 1920 tot 1931 als beambte op de gemeentesecretarieën van Steenwijk, Almelo, en Naaldwijk in Zuid-Holland. De Stellingwerven, waar hij en zijn vrouw (die ook zijn volle nicht was) waren geboren, bleven toch trekken. Van 1931 tot 1937 was Kuperus gemeentesecretaris van Ooststellingwerf.

Kuperus volgde in 1937 Lucas Poppinga (1895-1979) op als burgemeester van het Bildt. Poppinga had veel ondernomen om de economische crisis te bestrijden en Kuperus zette dit werk voort. In 1938 trad hij op bij de opening van de coöperatieve vlasfabriek, een initiatief van Poppinga en Jan *Hoogland. In 1939 werd hij bestuurslid van een sanatorium in Appelscha.

Burgemeester Kuperus en zijn medewerkers bleven aan toen Nederland in 1940 door Duitsland werd bezet en ook nadat in 1941 de gemeenteraad op Duits bevel was ontbonden. Ze werkten de bezetters, die hun Bildtse hoofdkwartier hadden in rusthuis De Vlaswiek in Sint Annaparochie, vier jaar lang behoedzaam tegen. Zo werd verzwegen dat het Bildt ook inwoners van joodse afkomst had. Dankzij ambtenaar Fokke Nieboer kon een verzetsgroep uit Sexbierum in 1943 het bevolkingsregister uit het gemeentehuis stelen. De actie werd verraden en de overvallers werden terechtgesteld. Nieboer kwam in een strafkamp, maar kon door het verzet worden bevrijd.

Kort na Dolle Dinsdag (zie onder Klaas *Groeneveld) weigerde Kuperus verdere medewerking aan de Duitsers. Het bleek een misrekening. De Duitsers bleven en Kuperus, secretaris Wiebe Brouwer en hun medewerkers moesten onderduiken. Kuperus was veilig bij boer Wiltje de Jong aan de Oude Bildtdijk, maar zijn huis in Sint Annaparochie werd door de nazi's in brand gestoken. In april 1945 werd 't Bildt bevrijd en keerde Kuperus terug als burgemeester.

Gerrit Kuperus werd in 1946 lid van de sociaaldemocratische Partij van de Arbeid. In hetzelfde jaar solliciteerde hij met succes naar het burgemeesterschap van Heerenveen. Hij deed er veel voor het onderwijs, maar ook voor de industrialisering. In 1954 werd hij Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Bij zijn feestelijke afscheid in 1963 kreeg hij nog een ridderorde: van de op sociaal gebied zeer actieve Geitenfokvereniging Tjalleberd, die hij jarenlang had gesteund. Hij bleef in Heerenveen wonen en overleed daar in 1976 in ziekenhuis Tjongerschans, 78 jaar oud.

Het Bildt eerde oud-burgemeester Kuperus in 1999 met de vernoeming van een straat. In Heerenveen was al in 1952 een marktplein naar hem vernoemd. Het IJssstadion Thialf is een ander monument voor zijn burgemeesterschap. Kuperus heeft er lang voor geijverd, en vanaf de opening in 1967 heeft hij er als bestuursvoorzitter Europese en wereldkampioenen gehuldigd.

Literatuur: Sannes; *Net ferjitte, Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Gerrit Kuperus (2^e van rechts) bij de opening van de vlasfabriek (foto Tresoar).

63. REMBRANDT EN SASKIA TROUWDE UIT HET HUIS VAN SECRETARIS GERRIT VAN LOO

LOO, dr. Gerrit van († Sint Annaparochie 26-12-1641), advocaat en bestuurder. Zoon van dr. Jan van Loo († 1600), bestuurder, en Sjoukje Abes († 1600). Gerrit van Loo trouwde 1^e (Leeuwarden 11-12-1612) met **Antje Jurjens** (begraven Leeuwarden 28-6-1626) en 2^e (ondertrouw 23-9-1627) in Leeuwarden met **Hiske Uilenburg**. Uit het 2^e huwelijk zijn 5 kinderen bekend.

Gerrit van Loo was de 4^e van 8 kinderen in een gereformeerd juristengezin. Zijn vader was onder meer secretaris van Leeuwarderadeel. Zelf ging hij in 1600 als ‘Gerardus Loo, Leovardiensis’ in Franeker studeren. In 1604 werd hij ingeschreven als advocaat voor het Hof van Friesland. Hij was toen ook secretaris van de stad Bolsward. Twee jaar later verruilde hij Bolsward voor ’t Bildt, waar zijn grootvader Boudewijn van Loo tot 1587 grietman was geweest. Zijn eerste vrouw Antje, met wie hij in 1612 trouwde, werd volgens *Dirk Jansz in 1626 in Leeuwarden begraven.

Gerrit van Loo hertrouwde in 1627 met Hiske Uilenburg, een zuster van zijn collega-advocaten Rommert (‘Rombertus’) en Uilke (‘Ulricus’) Uilenburg. Hun vader, de Leeuwarder burgemeester Rommert Uilenburg, was in 1624 overleden, en Gerrit van Loo werd in 1628 voogd over een minderjarige broer en twee zusters van zijn vrouw. Saske, de jongste, kwam via een neef die in Amsterdam in kunst handelde in contact met de succesvolle kunstschilder Rembrandt van Rijn. Rembrandt en Saske trouwden op 22-7-1634 vanuit het huis van Van Loo in Sint Annaparochie.

De bruiloft van Rembrandt en Saske maakte op ’t Bildt weinig indruk. Dirk Jansz schrijft er niet over, maar wel over het tweede huwelijk van ‘secretaris Loo’. Dat vond plaats met zoveel pracht en praal ‘alsof het een prins of graaf was geweest’. Het feest duurde een week en kostte wel 1000 daalders. Van Loo kreeg bij Hiske twee zoons en drie dochters. Toen dochter Antje op 12-6-1635 in Sint Annaparochie werd gedoopt, trad haar tante Saske uit Amsterdam op als ‘doopheffer’.

Uit de memoires van Dirk Jansz lijkt te volgen dat ‘secretaris Loo’ weinig geliefd was. Een reden kan zijn dat in 1606 twee plaatselijke tegenkandidaten voor het secretarisambt waren gepasseerd. De buitenstaander Van Loo werd vermoedelijk gezien als een zetbaas van de Friese Staten, die in die jaren in een hoog oplopende machtsstrijd met hun Bildtse pachters waren verwickeld.

Na zijn overlijden in 1641 is Gerrit van Loo bijna vergeten, maar zijn schoonzuster en zwager zijn in 1851 voor ’t Bildt herontdekt door dominee Arnoldus *Wassenbergh. De namen van Rembrandt en Saske (‘Saskia’) leven sinds 1963 voort in twee straten in Sint Annaparochie. In 1989 kregen ze een standbeeld bij de Van Harenskerk, waar in 2006 hun bruiloft is nagespeeld. Froukje de Jong-Krap schreef in 2012 in het Bildts een ontroerend gedicht over Saskia/Saske.

Literatuur: Sannes; *Memorijen*; *HvdR*; *Straatnameboek*; *Saskia*; Kuiken (2013).

Afbeelding: rouwbord (1640) voor een broer van Van Loo in de kerk te Vrouwenparochie.

64. JOHANNES VAN LOON ORGANISEERDE DE BILDTSSE BOEREN TEGEN BROEDERTROUW

LOON, Johannes Scrinerius Potter van (Sint Annaparochie 25-8-1826, † Dronryp 12-2-1905), bestuurder en notaris. Zoon van Jan Everhardus van Loon (1795-1829), notaris, en Hiltje Oosterloo (1795-1850). Johannes van Loon trouwde (het Bildt 4-8-1859) met **Wijtske Braunius Oeberius** (1831-1894). Ze kregen geen kinderen.

Johannes van Loon kreeg van de Bildtse landarbeiders in 1890 de bijnaam *de man met 'e lange erm*. Dat was misschien een woordspeling op zijn lange naam, want zijn ouders hadden hem twee familienamen als voornaam gegeven: 'Scrinerius' (naar een grootmoeder) en 'Potter' (naar een overgrootmoeder). Zo klonk het alsof hij een driedubbele achternaam had. Naar de hele familie Van Loon, sinds de negentiende eeuw onderwijzers en notarissen op 't Bildt, is in 1963 een straat in Sint Annaparochie vernoemd. Ze zijn geen familie van de jonkheren Van Loon.

Toen Johannes drie was, overleed zijn vader. Zijn moeder hertrouwde in 1837 met boer en gemeenteraadslid Gerrit *Wassenaar uit Sint Jacobiparochie. Johannes kwam in 1842 in de kost in Leeuwarden, waar hij ging studeren voor het notarisambt. In 1849 werd 'J.S.P. van Loon van Vrouwenparochie' bevorderd tot kandidaat-notaris. Hij was toen in dienst bij notaris Egbertus Petrus Brunger (1811-1875), een politieke vriend van zijn stiefvader. Van Loon werd in 1855 gemeentesecretaris en in 1859 burgemeester van het Bildt. Kort daarna trouwde hij met de dochter van notaris Oebele Braunius Oeberius (1803-1854), die zijn vader was opgevolgd. Hij werd tevens raadslid en Statenlid.

Burgemeester Van Loon wilde net zoals zijn stiefvader dat grondbezitters die buiten 't Bildt woonden, meebetaalden aan de armenzorg. Toen dat in 1863 onhaalbaar bleek, diende hij zijn ontslag in. In 1864 werd hij notaris in Dronryp. Daar liet hij in 1868 een fraai huis bouwen. De ltuin werd aangelegd door hovenier Gerrit *Vlaskamp, een achterneef van de latere Bildtse burgemeester. Van Loon was nu ook zelf 'buiteneigenaar', want hij bezat nog veel Bildtland.

In 1890 kwam 'notaris J.S. Potter van Loon', zoals hij zich liet noemen, in het nieuws. De Bildtse landarbeidersvakbond Broedertrouw van Jan *Stap en Gerben van *Tuinen had een staking uitgeroepen. Als tegenzet richtte Van Loon met 150 boeren een 'Vereniging van landeigenaars en gebruikers in de gemeente het Bildt' op. Deze Bildtse boerenbond gaf van 1891 tot 1894 een eigen nieuwsblad uit als tegenwicht voor de 'linkse' *Bildtsche Courant* van Johannes *Kuiken.

Notarissen zoals Van Loon waren vertrouwensmannen van de Bildtse boeren en hadden daardoor veel invloed – vandaar de bijnaam *de man met 'e lange erm*. In de ogen van de stakende arbeiders traden zulke notarissen op als verlengstuk of rentmeester van de boeren en de buiteneigenaars, voor wie ze ook pachtcontracten en andere akten opstelden.

Literatuur: LC (4-12-1849); Sannes; Adema; *Vlaskamp*.

Afbeelding: Het notarishuis van Johannes van Loon in Dronryp (foto RCE).

65. LOURENS ARJENS WILDE IN 1547 LATEN ZIEN DAT HIJ UIT ZUID-HOLLAND KWAM

Lourens Arjens (* Heinenoord (Zuid-Holland), † 30-8-1547, begraven Vrouwenparochie), Bildtpachter. Zoon van Arjen. Er is geen gezin bekend.

In 1547 ging de pacht van 7 morgen (ongeveer 6 hectare) Bildtland bij Vrouwenparochie over van 'Laurijs Arys' op Arjen Jans. In de kerk van Vrouwenparochie ligt een zerk uit hetzelfde jaar op naam van 'Lou Aerienssoon van Heintzinoerd (lees: Heinenoord) ut Suidt-Hollant'. De hier begraven Lourens had in 1537 samen met Arjen Jans 12 hectare land gepacht dat eerder op naam stond van een 'Claes Bertelmeesz' en 'Jan de Vlaminck' – misschien de vader van Arjen.

De grafzerk uit 1547 bevat behalve zijn naam, zijn sterfdatum en zijn plaats van herkomst geen verdere gegevens over Lou, of Lourens, of Laurijs. Ook de naam van zijn vader is onduidelijk: volgens het grafschrift Arjen, volgens de pachtrekening 'Ary' (mogelijk Andries). Er staat wel een wapen op de zerk, maar dat is geen herkenbaar familiewapen maar een zogenaamd 'huismerk'. Boeren of kooplieden merkten daarmee vroeger hun gereedschap of verpakkingen.

Heinenoord ligt in de Hoeksche Waard, tussen Rotterdam en Dordrecht. Vrij veel land in Heinenoord was omstreeks 1500 eigendom van Dordtse notabelen. In 1505 hadden enkele leden van deze groep ook aandelen in de bedijking van 't Bildt. Ze mochten daarna het stuk land ('kavel') dat ze hadden bedijkt, nog twintig jaar pachten en er onderpachters op zetten. Een van die Dordtse heren was Filippus van der Does († 1517). Het land van Lourens lag in zijn kavel.

Als de Dordtse familie Van der Does ook land in Heinenoord had, hebben ze Lourens misschien gekend en uitgenodigd om Bildtpachter te worden. Van de grotere pachters van Dordtse burgers in Zuid-Holland zijn lijsten bewaard uit 1521-1527. In 1525 wordt daarin een 'Arien Lauwensz' in IJsselmonde (vlakbij Heinenoord) vermeld. Van welke Dordtse burger hij pachtte, staat er niet bij, maar hij zou misschien de vader kunnen zijn van de in 1547 begraven Bildtpachter Lourens.

Tot voor kort was de zerk van Lourens Arjens de oudste bekende gedateerde grafsteen in de Bildtse kerken. Alleen de in 2010 opgegraven *Semszerk in Sint Jacobiparochie is nog ouder. De zerk van Lourens is wel een uniek zestiende-eeuws gedenkteken voor de trek van Zuid-Holland naar 't Bildt, die al in de eerste volledige pachtrekening uit 1527 wordt vermeld. Daar staat dat de Bildtpachters afkomstig waren uit Holland, Zeeland, Brabant en andere gewesten. Friesland wordt niet genoemd, maar in 1527 had één op de drie pachters een herkenbaar Friese naam. Nakomelingen van Lourens Arjenszoon zijn niet gevonden. Of hij familie was van de 'Claes Bertelmeesz' van wie hij in 1537 de pacht in Vrouwenparochie overnam, is onbekend. De vader van Filippus van der Does heette Bartholomeus. Was Claes soms diens zoon of bastaardzoon?

Literatuur: Sannes; Kuiken (2003); Kuiken (2013).

Afbeelding: grafzerk van 'Lou Aerienssoon'. Foto uit Sannes, *Grafschriften*.

66. HESSEL MARTENA DRONG IN 1504 AAN OP BEDIJING VAN 'T BILD

MARTENA, Hessel (vermeld Koarnjum 16-2-1482, † Rhodos 1517), Bildtconsort en bestuurder. Zoon van Sietse Martena (in 1482 hoofdelling in Koarnjum) en Jeltje Harinx-ma. Hessel Martena was gehuwd met **Botje Hottinga** († 1541). Van hen zijn 4 dochters bekend.

Het minikasteeltje Martenastate in Koarnjum staat op de plaats van de stins waar Hessel Martena opgroeide. Zijn oudste broer Doeke bleef daar wonen. Hessel bouwde een eigen kasteeltje bij Bitgum. In 1489 trouwde hij met een vrouw uit de machtigste adellijke clan van Franeker. Deze Sjaarda's en hun aanverwanten steunden de Duitse hertog Albrecht von Sachsen, die in 1498 landheer van Friesland werd. In hetzelfde jaar bouwde Martena een nieuw stadshuis in Franeker. Blijkens een gevelsteen met het Saksische wapen droeg hij dit 'Martenahuis' op aan de hertog. In 1499 werd hij raadsheer in de Hofraad, in die tijd het hoogste bestuursorgaan van Friesland.

Een deel van de Friese adel kwam in 1500 in opstand tegen het Saksische bewind. Een zoon van de hertog vluchtte naar Franeker. Martena en de Sjaarda's verdedigden de stad totdat de hertog hen kwam ontzetten. De opstandelingen werden onteigend, maar Martena werd royaal beloond. Van de vruchtbare kwelder buiten de dijk bij Bitgum kreeg hij 40 hectare, half in erfleen, half in eigendom. De stad Franeker kreeg nog eens 180 hectare kwelder ten noorden van Minnertsga.

Toen hertog Georg von Sachsen in 1504 het bestuur van Friesland overnam, drong Martena aan op indijking van de kwelder, niet alleen in zijn eigen belang, maar ook voor Franeker. Begin 1505 hakte de hertog de knoop door. De bedijkingsopdracht ging naar een consortium onder leiding van de Dordtse notabele Thomas *Beuckelaer. De 'Bildtdijk' kwam nog in hetzelfde jaar gereed. Martena bezat nu tweemaal zoveel Bildtland: 80 hectare, nog altijd half erfleen en half eigendom. In 1515 had Martena er twee verpachte 'schone hoeven' met samen 145 stuks vee. Er werd ook tarwe, rogge, gerst en haver verbouwd. Het waren voor die tijd grote, gemengde bedrijven.

Uit een belastingkohier uit 1511 kennen we Hessel Martena als de rijkste man van Friesland. In die tijd was hij ook een van de machtigste Friezen. Nadat de hertog Friesland in 1515 had verkocht aan Karel V, slonk zijn invloed. In 1517 maakte hij zijn testament en reisde hij naar het Heilige Land. Op de terugweg werd hij ziek. Hessel Martena overleed op het Turkse eiland Rhodos.

Martena's Bildtse kasteeltje bestaat niet meer, maar zijn huis in Franeker is nu een museum. Zijn oomzegger, de jurist dr. Keimpe van Martena († 8-5-1538), stelde voor Karel V een verzameling rechtskundige documenten over Friesland samen. In dit *Annael* staat ook veel over 't Bildt.

Literatuur: Sannes; *HvdR*; *JCBG* (2003); Kuiken (2013).

Afbeelding: het Saksische wapen op het Franeker Martenahuis (foto © Dick van der Heijde).

67. DOMINEE JOHANNES VAN DER MEY MOCHT MET VAN HAREN NAAR ZWEDEN

MEY, Johannes van der (gedoopt Leeuwarden 22-12-1637, † Oenkerk 13-6-1689), predikant. Zoon van Jakob. Johannes van der Mey trouwde 1^e (Vrouwenparochie 21-11-1663) met **Baukje Johannes Waalwijk** (1638-1666) en 2^e (Vrouwenparochie 19-2-1671) met **Antje Arjens Gelder** (1644-1716). In totaal kreeg hij 4 kinderen.

Dat de vader van ds. Johannes van der Mey Jakob heette, weten we uit zijn optreden in 1686 voor de weeskinderen van zijn zwager Tiberius Hobbema. Tiberius was in 1667 getrouwd met Rixtje Jakobs van der Mey en Johannes was in 1637 gedoopt in Leeuwarden, als zoon van een niet nader genoemde Jakob. Of zij uit de oude Bildtse familie Van der Mey stamden, is onbekend.

Na de Latijnse school in Leeuwarden ging *Johannes de May Leovardiensis* in 1655 studeren in Franeker. Hij was lid van het Leeuwarder studentengenootschap, tegelijk met invloedrijke mannen zoals Gijsbert van Viersen. Nadat Van der Mey in Groningen was afgestudeerd en in Franeker predikantsexamen had gedaan, werd hij in 1662 beroepen in Vrouwenparochie. De Bildtse grietman Willem van *Haren, een neef van Van Viersen, maakte daar de dienst uit.

Van der Mey trouwde in 1663 met Baukje Waalwijk uit Dokkum, die in 1666 in het kraambed overleed. Nadat grietman Van Haren in 1669 geld van de Friese Staten had gekregen voor de herbouw van de vervallen kerk van Vrouwenparochie, mocht Van der Meys vijfjarige zoontje Klaas (voluit 'Nicolaus Joannis Walewyck van der Mey') daarvoor in 1670 de eerste steen leggen. In de nieuwe kerk kreeg Van Haren een ereplaats: een deftige herenbank met zijn wapen.

Dat ds. Van der Mey in feite bij Van Harens hofhouding hoorde, blijkt uit Van Harens besluit om hem in 1671 mee te nemen op een diplomatieke missie naar Zweden. De gereformeerde classis in Leeuwarden wilde eerst geen waarnemer betalen, maar krabbelde terug op bevel van de Staten. Zweden was een bondgenoot van Frankrijk, dat Nederland bedreigde en in 1672 aanviel. Zweden bleef hierbij afzijdig, misschien mede dankzij Van Haren. In 1673 keerden hij en Van der Mey terug. Van der Mey was vóór zijn vertrek hertrouwd en werd in 1674 vader van een zoontje.

Van der Mey raakte ietwat buiten beeld toen Van Haren zich toeleegde op de bouw van een nieuwe kerk in Sint Annaparochie, die in 1682 begon. De daar pas benoemde predikant Johannes Lolckama, ook een Leeuwarder oud-gymnasiast, was de nieuwe gunsteling van de grietman. Zijn dochter of nicht Sofie Lolckama mocht in 1683 mee op Van Harens volgende Zweedse missie.

Van der Meys oudste zoon overleed in 1688 als kandidaat-predikant in Franeker. Een jaar later overleed Van der Mey zelf in Oentsjerk in het huis van Aaltje Waalwijk, een zuster van zijn eerste vrouw. Vijf weken na zijn begrafenis beviel zijn tweede vrouw van een dochtertje Martjen. Zijn tweede zoon Jakob van der Mey (1674-1717) was onder meer burgemeester van Franeker.

Literatuur: Sannes; Visser; De Walle; *GJ* (2009); Kuiken (2013).

Afbeelding: wapens Van der Mey-Waalwijk in Vrouwenparochie (foto De Walle).

68. ABT PAULUS VAN MARIËNGAARDE SLOOT EEN AKKOORD OVER HET 'MONNIKENBILD'

Paulus († Hallum 15-12-1533), abt van de norbertijner abdij Mariëngaarde bij Hallum.

De afkomst van abt Paulus van Mariëngaarde, het premonstratenzerklooster dat van 1189 tot 1578 ten westen van Hallum bloeide, staat niet vast. Een anonieme zestiende-eeuwse kroniek, de *Brevis historia*, verhaalt dat hij eerst prior was en veel heeft bijgedragen aan de kloosterbibliotheek. Een zekere Paulus Gisberti uit het Vlaamse Sint Winoksbergen was omstreeks 1500 onderprior en bibliothecaris van Mariëngaarde. De handschriften van deze Paulus en zijn naamgenoot, de abt, zijn echter zo verschillend dat we hier aan twee Paulussen moeten denken. De *Brevis historia* geeft abt Paulus geen familienaam. Volgens een andere abtenkroniek heette hij Paulus Boeckholt.

In 1512 werd Paulus door zijn Mariëngaardse medekanunniken gekozen als opvolger van de in augustus aan de pest gestorven abt Teeke Aebinga. Van zijn voorganger erfde hij een geschil met de Friese overheid. Het ging over een claim op een deel van het in 1505 bedijkte Bildt. In 1506 kocht de overheid de rechten af van instellingen en particulieren die de Bildtkwelders tot dan toe hadden gebruikt, bijvoorbeeld om vee te weiden. De overheid wilde de vrije hand om de polder zelf in pacht uit te geven. Bijna alle gebruikers deden mee, behalve de abt. Hij wilde vergoeding voor 500 hectare, 10% van het bedijkte land. De overheid rekende hem slechts 80 hectare toe.

In 1515 kreeg Friesland een nieuwe landsheer en een nieuw bestuur. In 1518 onderhandelde abt Paulus met de nieuwe Friese stadhouder, de Oostenrijkse baron Wilhelm von Roggendorf. Het volgende jaar bekrachtigde landsheer Karel V hun overeenkomst. Mariëngaarde kreeg een 'blok' Bildtland tussen Oudebildtzijl en de huidige Vijfhuisterdijk in eigendom en moest de Bildtdijk ten noorden van deze 116 morgen (80 hectare) zelf onderhouden. Elke oudejaarsavond moest in het klooster bovendien een mis worden opgedragen voor het zielenheil van Karels voorouders. Abt Paulus overleed acht jaar nadat hij de status van het 'Monnikenbildt' op deze wijze had geregeld.

Van abt Paulus is vermoedelijk een stuk handschrift bewaard in een verzameling abtenlevens van Mariëngaarde (Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel). Van zijn verdere werk is niets over. Volgens de abtenkronieken heeft hij de gebouwen van Mariëngaarde verfraaid en uitgebreid, maar het hele klooster is in 1578 afgebroken. Daarna kwam het Monnikenbildt aan de Friese Staten. Uit de pachtinkomsten zijn jarenlang de predikanten in de drie Bildtdorpen betaald.

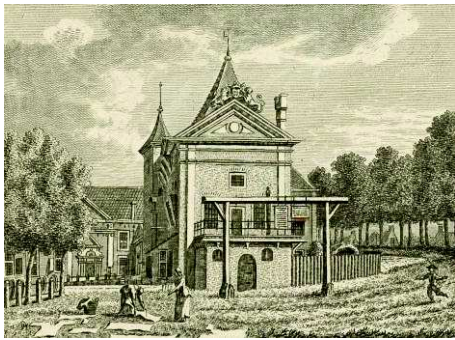
Collecties/werk: Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel (zie *Vitae abbatum*, 4-7).

Literatuur: Sannes; *Boarnen*; JCBG (2003); *Vitae abbatum*; *Sibrandus Leo*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Mariëngaarde en 't Bildt op een kerkenkaart uit 1524 (foto UB Leiden).

69. HOITE PEIZEL BEGON ACHT JAAR TE VROEG MET ZIJN REVOLUTIE

PEIZEL, Hoite (gedoopt Sint Annaparochie 22-4-1744, † Leeuwarden 12-1788), jachtmeester en patriot. Zoon van Coenraad Peizel (1702-1772), jachtmeester, en Janke van Buren. Hoite Peizel trouwde 1^e (Sint Annaparochie 15-3-1767) met **Trijntje Riemers** († vóór 13-9-1778), en 2^e (Sint Annaparochie 13-9-1778) met **Maartje Bentes** (1734-1801), weduwe van Klaas Wassenaar. Hoite had uit zijn 1^e huwelijk 4 kinderen.

Hoite Peizel werd geboren op het jachthuis in Sint Annaparochie, waar zijn grootvader en vader sinds 1711 woonden als jachtmeesters van de Friese stadhouders. De 'lange jacht' op 't Bildt was een stadhoudelijk voorrecht en de jachtpartijen begonnen en eindigden bij de Peizels. Hoite schreef in 1767 een feestgedicht bij de promotie in de rechten van Cornelius *Wassenaar en trad vanaf 1771 zelf op als jachtmeester. In 1778 werd hij wegens wangedrag ontslagen. Uit wrok tegen de stadhouder sloot hij zich aan bij de 'patriotten' die het 'oude bewind' wilden afschaffen.

In 1784 richtten de patriotten een officieel 'vrijkorps' in Sint Annaparochie op, met Peizel als een van de leiders. In 1785 wijdde hij met een ronkende redevoering het vaandel van het korps in. Toen hij in 1786 eigenmachtig het korpsreglement naar zijn hand zette, werd hij afgezet. Peizel richtte nu een eigen korps op, dat in 1787 deelnam aan een opstand tegen de stadhouder en zijn consorten, onder wie de Bildtse grietman Van Aylva en diens rentmeester Cornelius Wassenaar.

Een poging om Wassenaar te ontvoeren naar Franeker, het centrum van de opstand, mislukte. Wassenaars moeder hield Peizel aan de praat terwijl hijzelf met behulp van zijn polsstok door de weilanden naar Leeuwarden vluchtte. Daar deed hij aangifte bij de procureur-generaal. Toen de stadhouder bij het neerslaan van de opstand hulp kreeg van Pruisische troepen, vluchtte Peizel zelf. Hij werd bij Leeuwarden aangehouden, aangeklaagd en veroordeeld tot geseling, tuchthuis en verbanning. Hoite Peizel overleed, 43 jaar oud, in 1788 in gevangenschap in het Leeuwarder Blokhuis. Zijn medepatriotten Teunis *Krap en Dirk *Kuiken werden voogd over zijn kinderen.

De avonturen van Hoite Peizel, die in 1936 zijn uitgezocht door Sjouke Hoogland (1866-1945) en in 1955 voor toneel bewerkt door Afke Brouwer-de *Beer, vormen niet alleen een roerig stukje Friese geschiedenis maar ook een klein familiedrama. Peizel en Wassenaar waren zwagers. Peizels tweede vrouw was een zuster van mevrouw Wassenaar, maar Wassenaar weigerde in 1778 als advocaat in beroep te gaan tegen Peizels ontslag. Peizel bedreigde zijn zwager, die aangifte deed. Peizel kreeg er een boete voor. Als revolutionair is hij in zekere zin tragisch omdat hij te vroeg victorie kraaide. Zeven jaar na zijn dood, in december 1794, bereikte de revolutie Nederland.

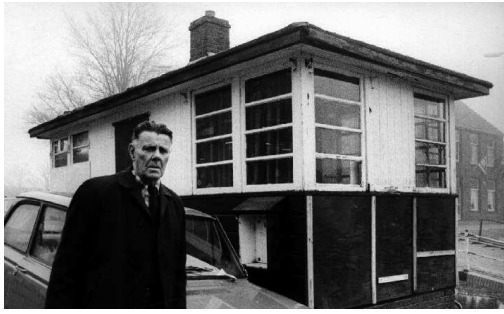
Werk: gedicht in C. Wassenaar, *Dissertatio de his quae in fraudem leges fiunt* (Franeker 1767).

Literatuur: Hoogland; Sannes; *VF* (2006).

Afbeeldingen: het Leeuwarder Blokhuis (gravure K.F. Bendorp naar tekening J. Bulthuis).

70. THIJS POLSTRA SCHREEF FRIES MAAR VOELDE ZICH *BILKERT* IN HART EN NIEREN

POLSTRA, Thijs (* Hallum 27-2-1905, † Leeuwarden 17-8-1993), alias **Jaap Byl fan Ouwesyl**, gardenier, later kioskhouders en toneelschrijver. Zoon van Thijs Polstra (1853-1938), gardenier, en Maaïke van Dijk (1865-1964). Thijs Polstra trouwde (het Bildt 8-11-1928) met **Klaaske Wassenaar** (1905-1999). Ze kregen 5 kinderen.

Thijs Polstra was een achterkleinzoon van de Tjeerd Thijssen naar wie in 1963 een straat in Oudebildtzijl is vernoemd. Tjeerd, boer op de Bildtpollenl, nam in 1811 in Hallum de naam 'Polstra' aan. In 1928 trouwde Thijs Polstra met de gardeniersdochter Klaaske Wassenaar. Ze zetten het gardeniersbedrijf van Polstra's vader voort totdat Polstra na een ziekte invalide werd. In 1937 mocht hij van de gemeente bij de brug in Oudebildtzijl een kiosk bouwen. Daar verkocht hij tabakswaaren. In de eerste jaren verdiende hij bij als boekhouder en later als verzekeringsagent.

Polstra was orthodox protestants opgevoed. Vóór de oorlog was toneel in die kring nog taboe. Na 1945 veranderde dit en Polstra bleek een vruchtbaar toneelschrijver. Hij bewerkte Ulbe van *Houtens tweetalige roman *De sînde fan Haitze Holwerda* voor het toneel en schreef onder veel meer een Friestalig stuk over de schoolstrijd, dat door zijn toneelgroep De Bildtfriezen duizend keer is opgevoerd. Zijn tweetalige *It skaai fan âlde Durk* (1951) ging over de arbeidersbeweging. In De Westereen werd een toeschouwer zo boos op de onderdanige boerenknecht die in het stuk voorkwam, dat hij het toneel opstormde met de woorden *Slach him foar syn barses, âld sûch!* In 1981 ging een geheel Bildtstalige versie (*Ouwe Dirk*) in première op het dorpsfeest van Oudebildtzijl.

In 1979 stelde de 74-jarige Polstra, die nog altijd in zijn kiosk werkte, de gemeente voor om een standbeeld op te richten voor de *slikwerkers die in de crisisjaren 1930 waren tewerkgesteld langs de Poldijk. Hij zag in hen de opvolgers van de eerste bedijkers van 't Bildt in 1505. De gemeente vond dit goed, maar wilde het beeld in Oudebildtzijl plaatsen. Polstra's kiosk zou daarvoor moeten wijken. Polstra verzette zich met succes en het beeld kwam bij Zwarte Haan.

Thijs Polstra schreef overwegend Fries en daarnaast Bildts, maar hij noemde zich in een Bildts gedicht uit 1953 een *Bilkert* in hart en nieren. Zijn vriend Hotze *Buwalda, die dit vers opnam in zijn schoolboekje *Fan de Bildtse grônd*, vertaalde enkele van zijn stukken in zuiver Bildts. Samen met Buwalda en Afke Brouwer-de *Beer schreef Polstra in 1955 de jubileumrevue *Aren út skelpen*. Als *Jaap Byl fan Ouwesyl* schreef hij regelmatig ongezoeten ingezonden stukken in de *Bildtse Post*.

Thijs Polstra kreeg in 1989 voor zijn hele oeuvre de gemeentelijke cultuurprijs. In 1993 overleed hij in zijn bungalow in Oudebildtzijl. Vanuit de Vrij-Evangelische kerk in zijn dorp is hij begraven in Vrouwenparochie. Zijn kleinkinderen herdachten hem met zijn Bildtstalige gedicht *Ferrisenis*.

Bildtstalig werk: lijst in Koldijk.

Literatuur: LC (24-1-1981); LC (19-8-1993); LC (20-8-1993); *Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Thijs Polstra voor zijn kiosk (1981, foto Tresoar).

71. DOKTER CHRISTIAAN DE POOL VEROORZAAKTE ONGEWILD EEN OPSTAND OP 'T BILD'T

POOL, Christiaan de (gedoopt Leeuwarden 8-6-1703), medicus. Zoon van Christiaan Pool, scheermesmaker uit Amsterdam, en Lijsbet Hendriks uit Wommels. Dokter Christiaan (de) Pool trouwde 1^e (ondertrouw Amsterdam 2-5-1749) met **Maria Smit** en 2^e (ondertrouw Amsterdam 26-2-1751) met **Cecilia Rassels**. Kinderen zijn niet bekend.

Op 't Bildt werkte omstreeks 1740 een handvol chirurgijns ('medici' met een doorgaans vage opleiding, sommigen waren ook barbier of matroos). Tussen 1744 en 1747 kwam in Sint Annaparochie een 'echte' dokter wonen: Christiaan de Pool uit Balk. Zijn vader was in 1683 vanuit Amsterdam naar Leeuwarden verhuisd. Daar was hij in 1694 hertrouwd met een Friezin. Of zijn familie echt uit Polen kwam, zoals *Sannes aanneemt, kon niet worden vastgesteld.

De Pool kwam naar 't Bildt in een roerige tijd. De belastingdruk was hoog en de grietman meestal afwezig. De belastingontvanger Paulus Eckringa en zijn zoon Harmanus, sinds 1742 Bildts grietenijsecretaris, maakten de dienst uit en werden schatrijk, wat veel scheve ogen gaf. Toen dokter De Pool weigerde naar hun pijpen te dansen, kreeg hij in 1747 een beroepsverbod. Hij ging in appel bij het Hof van Friesland, maar verloor op 28 mei 1748. De Eckringa's hadden hiermee hun hand overspeeld, want De Pool was erg geliefd bij de geplaagde Bildtbewoners. In de nacht van 1 op 2 juni 1748 werd het dure huis van Paulus Eckringa geplunderd en verwoest.

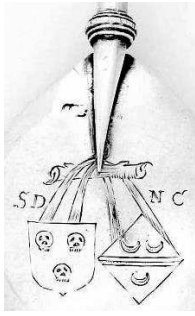
Zowel de Eckringa's als De Pool verlieten 't Bildt na dit volksgericht. Paulus Eckringa kreeg een baantje in Noord-Brabant, maar had nog geld te goed van De Pool. Daarom vroeg hij diens faillissement aan. In augustus 1748 bleek De Pool ook schulden te hebben bij een Amsterdamse stoffeerder en bij twee kooplieden, een zadelmaker en een hoedenmaker in Leeuwarden. De Pool liet zich hierdoor niet afschrikken. In mei 1749 trouwde hij in Amsterdam en een maand later kocht hij als 'medisch doctor' een huis in Sint Annaparochie: het oude huis van de Eckringa's. In hetzelfde jaar stond hij in de top-30 van de Bildtse aangeslagenen in de vermogensbelasting. Dit is het laatste Friese bericht over dokter De Pool. In 1751 trouwde hij nogmaals in Amsterdam.

Sannes (1953) beschrijft het Bildtse oproer van juni 1748 als deel van een brede beweging tegen de misstanden in de belastinginning, die tot dan toe werd verpacht aan inhalige ondernemers. De vlam sloeg hier in de pan toen de Eckringa's dokter De Pool probeerden uit te schakelen. Had De Pool soms verzuimd smeergeld te betalen? Het 'pachtersoproer' van 1748 zorgde wel dat de belastingheffing werd hervormd. Er kwamen nieuwe belastingregisters (de 'quotisatiekohieren'). Op 't Bildt droeg dokter Christiaan de Pool ongewild bij aan het einde van het oude systeem.

Literatuur: Sannes; Kuiken (2013).

Afbeelding: Wapenglas – uit het verwoeste huis van Paulus Eckringa? (foto Fries Museum).

72. DE ENE PROOST IS DE ANDERE NIET: BENTE WALINGS EN ZIJN FAMILIE

PROOST, Bente Walings (* Sint Annaparochie 27-3-1707, † Sint Annaparochie 5-10-1777), boer. Zoon van Waling Daams Proost (1688-1758), boer, en Iettje Bentes (getrouwd Sint Annaparochie 14-11-1706). Bente Walings trouwde (Sint Annaparochie 17-2-1732) met **Lijsbet Johannes** (1707-1779). Ze kregen 5 kinderen.

Bij de naam Proost denkt u misschien aan een Bildts *slokey* of, als u drukker bent, aan de oude papiergroothandel Proost & Brandt. In de Bildtse stemkohieren komt in 1698 en 1728 een Waling Proost voor en in 1728 een Daam Walings Proost. Vader en zoon, zou je zeggen, maar nee. Waling Proost was een 'buiteneigenaar'. Hij woonde in Enkhuizen en was daar bierbrouwer en burgemeester. Zijn (verpachte) Bildtland diende als appeltje voor de dorst. Zijn familiewapen vertoonde drie jacht- of bakkershoorns (zijn Amsterdamse stamvader heette 'Coeckebacker').

De familie van Daam Walings Proost had als familiewapen drie doodshoofden. Het staat op een zilveren brandewijnskom van Maartje Bentes Proost, de (tweede) vrouw van Hoite *Peizel. Ze was een achterkleindochter van de Daam Walings uit 1728 en een dochter van Bente Walings. Voorvader Waling Walingsz hield ook van een *slokey* (taalhistorisch gezien staat dat geheel los van de naam 'Proost'). *Dirk Jansz vertelt hoe Waling in 1605 na een doopsgezinde kerkdienst 'aan de dijk' de kroeg indook en op de terugweg onwel werd. Hij overleed bij zijn dochter thuis. Zolang de familie doopsgezind was, mocht ze geen openbare ambten bekleden. Misschien om die reden ging omstreeks 1700 de ene na de andere tak over naar de 'publieke' (gereformeerde) kerk. Zo was Daam Walings vanaf 1701 rechter in het grietenijgerecht en zijn kleinzoon Bente Walings in 1767, toen de kerk in Sint Annaparochie een nieuwe klok kreeg, gereformeerd kerkvoogd.

Met zijn belastingaanslag van f 110 was Bente Walings in 1749 een van de vijf rijkste mannen van 't Bildt. Hij had geen stamhouder (zijn zoon Johannes Bentes was al jong overleden), maar voor zijn vier dochters werden draagkrachtige partners gevonden. Zo trouwde Maartje (1734) eerst met boer Klaas Wassenaar (aanslag in 1749: f 60) en daarna met Hoite *Peizel (aanslag van zijn vader: f 36). Grietje (1747) trouwde met notaris Cornelius *Wassenaar (aanslag vader: f 85). In de patriottentijd kwam Peizel in opstand tegen het oude bewind, terwijl notaris Wassenaar daarvan een trouw aanhanger was. De familie Proost werd toen dus in politieke zin gespleten.

Bij de restauratie van de Groate Kerk in Sint Jacobiparochie (2011) en de Van Harenskerk in Sint Annaparochie (2016) zijn de graven ontdekt van Bente Walings Proost, zijn vrouw en zijn ouders. Bentes ouders bleken begraven bij *Sem Ijsbrands in de Groate Kerk en Bente Walings en zijn vrouw in de Van Harenskerk. Het graf van Steven Walings Proost († 1772), een halfbroer van Bente, was al bekend. Ze waren geen familie van de Leeuwarder papierkoopman Pieter Proost, die in 1822 trouwde met de Amsterdamse Immetje Brandt: het begin van Proost & Brandt.

Literatuur: Vleer; *NL* (1971); De Walle; *GJ* (2009); Kuiken (2013).

Afbeelding: zilveren trouwlepel van Sjoerd Daams Proost (1634, foto Jan Schipper).

73. HARTMAN SANNES SCHREEF DE EERSTE WETENSCHAPPELIJKE BILDTE GESCHIEDENIS

SANNES, Hartman (* Sint Annaparochie 24-6-1890, † Leeuwarden, 5-1-1956), onderwijzer en streekhistoricus. Zoon van Sijtse Sannes (1863-1909), huisschilder, en Yke Bouma (1862-1950). Hartman Sannes bleef ongehuwd.

Hartman Sannes werd als oudste van twee kinderen geboren aan het Zuideinde (nu Warmoesstraat) in Sint Annaparochie. Hij haalde in 1909 zijn onderwijzersakte aan de rijkskweekschool in Groningen en gaf les in Beetsterzwaag, Ureterp, Pingjum, Sint Annaparochie en Berlikum. In 1913 schreef hij zijn eerste streekhistorische opstel in de *Bildtsche Courant* van Johannes *Kuiken: 'Historische bijzonderheden van het Bildt'. In 1918 werd hij hoofd van de openbare lagere school in Kooten. Zijn moeder trok bij hem in. Ze stond ingeschreven als zijn dienstbode.

In 1927 nam Sannes de vaste historische rubriek in de *Bildtsche Courant* over van ds. Gideon *Boekenoogen. Zijn 'Bildtkroniek', onderbroken in 1942-1946 en daarna voortgezet tot 1956, was een bloemlezing uit oude krantenberichten. In 1928 brak hij door als serieus historicus in *De Vrije Fries*, het wetenschappelijke tijdschrift van het deftige Fries Genootschap. In 1929 nam hij samen met de genealoog Sjouke Hoogland de grafstenen in Sint Jacobiparochie op. Toen hij in 1934 met vervroegd pensioen ging, kon hij zich geheel aan zijn onderzoek wijden. Hij schreef onder meer een reeks boeken met groepsportretten van onderwijzers in Friesland vanaf 1600.

Sannes' onbetwiste meesterwerk is zijn *Geschiedenis van het Bildt*. Het eerste deel verscheen in 1951 bij de Fryske Akademy. Het was geen ouderwetse historische aardrijkskunde ('*geakunde*') maar een moderne, goed gedocumenteerde studie, waarbij de nadruk op de bestuurlijke instellingen lag. Het boek werd in 1952 bekroond met de provinciale Dr. Joast Halbertsmapriis. In hetzelfde jaar publiceerde Sannes een inventaris van alle bekende Bildtse grafschriften tot 1813 en in 1953 het tweede deel van de *Geschiedenis*. Bij het persklaar maken van deel III werd Sannes, die toen in Giekerk woonde, ernstig ziek. Hij overleed in januari 1956 in het Leeuwarder Diaconessenhuis en is in een sneeuwstorm begraven vanuit de doopsgezinde kerk in Sint Annaparochie. De uitgave van deel III van de *Geschiedenis* (in twee banden) werd uiteindelijk bezorgd door Hotze *Buwalda.

Als historisch standaardwerk is Sannes' *Geschiedenis* na een halve eeuw gedeeltelijk verouderd. Regionale geschiedschrijving gaat tegenwoordig minder over bestuur en meer over samenleving en bedrijvigheid, beelden en zelfbeelden. Als naslagwerk blijft de *Geschiedenis* onmisbaar. Ook Sannes' methode om streekgeschiedenis in bovenregionaal verband te schrijven, is nog actueel. In 1963 is in zijn geboortedorp Sint Annaparochie een straat naar hem genoemd.

Collecties: HAB: collectie Sannes; Tresoar: collectie Sannes.

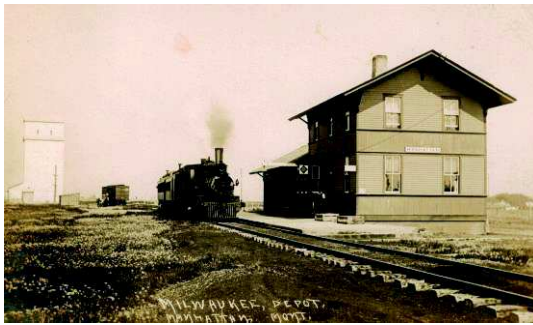
Werk: alle bovengenoemde en andere publicaties van Sannes zijn te vinden op www.tresoar.nl.

Literatuur: Kuiken (2013); Kuiken (2014); BP (5-12-2013, 15-10-2014, 28-1-2015).

Afbeelding: Hartman Sannes aan het werk in Giekerk (foto Tresoar).

74. KLAAS SCHUILING SCHREEF VANAF 1898 ALS BILDTSSE MIGRANT IN AMERIKA

SCHUILING, Klaas (* Oudebildtziyl 29-11-1869, † Ripon (Verenigde Staten) 13-10-1931), bakker, later boer. Zoon van Thijs Schuiling (1826-1915), bakker, en Ytje Hoekstra (1829-1894). Klaas Schuiling trouwde 1^e (het Bildt 6-5-1897) met **Geertje de Jong** (1872-1911) en 2^e (Manhattan 19-11-1911) met **Baukje Dijkstra** (1868-1950). Klaas en Geertje kregen 6 kinderen.

Kort voor zijn huwelijk nam Klaas Schuiling de bakkerij van zijn vader (een zoon van de doopsgezinde predikant Roelf *Schuiling) in Oudebildtziyl over. Op advies van de Bildtse boerenzoon Willem Koning (1854-1915), die in de Amerikaanse staat Montana boerde, en met geld van de familie vertrok Klaas met Geertje en zoontje Thijs in 1898 naar Montana. Ze kochten daar een boerderij bij het stadje Manhattan en verbouwden gerst voor plaatselijke brouwerijen.

In brieven aan Geertjes zuster Klaaske en haar man Sjouke Hoogland (1866-1945) vertelden Klaas en Geertje Schuiling-de Jong over hun taalproblemen en de steun van hun ‘bruggenhoofd’ in de Nieuwe Wereld, Willem en Sophie Koning-Hamstra. Zakelijk ging het hen goed – in 1905 konden ze er een tweede boerderij bijkopen – maar Geertje droomde veel van Friesland. Als ‘menisten’ waren ze een buitenbeentje in de overwegend gereformeerde Nederlandse kolonie. Gesprekken met zijn burens brachten Schuiling aan het twijfelen en in 1910 vroeg hij Sjouke Hoogland om hen als lid van de doopsgezinde gemeente in Oudebildtziyl uit te schrijven.

Kort na de geboorte van hun zesde kind overleed Geertje. Het dochtertje werd naar haar vernoemd. Via zijn zwager kwam Klaas in contact met de 43-jarige ongehuwde Baukje Dijkstra uit Oudebildtziyl. In de zomer van 1911 kwam ze over en in november trouwde hij met haar. In 1914 verhuisden ze naar Ripon bij San Francisco en in 1921 namen ze een sinaasappelplantage over in de buurt van Los Angeles. Zijn getrouwde kinderen bleven in Ripon wonen. In 1924 schreef hij de Hooglands: ‘We zullen elkaar hier op aarde wel niet weder zien?’. In oktober 1931 overleed Klaas Schuiling, 70 jaar oud, onderweg naar een dochter in Ripon. Daar is hij begraven.

De brieven van Klaas, Geertje en Baukje Schuiling zijn niet alleen persoonlijke egodocumenten, maar geven ook een beeld van wat tegenwoordig een ‘migratieketen’ heet, waarbij de ene migrant de andere aantrekt en waarbij migranten nog lange tijd in twee werelden blijven leven. Niet alleen emotionele maar ook financiële banden hielden deze overzeese contacten gedurende een of meer generaties in stand. Sinds enige jaren is bekend dat de eerste generaties Hollandse kolonisten op ’t Bildt soortgelijke netwerken met ‘Holland’ onderhielden. De brieven van de Schuilings uit Amerika zijn boeiend vergelijkingsmateriaal voor wie die vroege geschiedenis wil leren kennen.

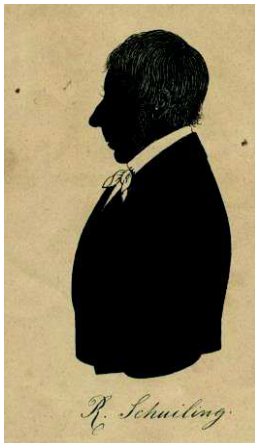
Collecties: Tresoar: familiearchief Hoogland.

Werk: bloemlezing uit zijn brieven in Rodenhuis.

Literatuur: *Schuilingboek*; Rodenhuis; Kuiken (2013).

Afbeelding: Manhattan (Montana), station (ansichtskart ca. 1900, collectie auteur).

75. DOMINEE SCHUILING WOONDE MET VROUW EN 9 KINDEREN IN EEN EENKAMERWONING

SCHUILING, ds. Roel(o)f (* Hoogezand 28-4-1783, † Vrouwenparochie 12-7-1871), doopsgezind predikant. Zoon van Roel(o)f Schuiling (1753-1828), boer, en Elisabeth Meihuizen (1746-1829), boerin. Roelof Schuiling trouwde (Vrouwenparochie 22-3-1814) met **Klaaske Rienks** (1795-1842). Ze kregen 12 kinderen, van wie 3 jong zijn gestorven.

De familie Schuiling kwam uit Drenthe. De vader van Roelf Schuiling was eerst kofschipper, maar vestigde zich later als boer in Kalkwijk onder Hoogezand. Roelfs moeder stamde af van Zwitserse doopsgezinde vluchtelingen. Hijzelf is hervormd gedoopt, maar werd later lid van de doopsgezinde gemeente in Sappemeer. Daar leidde ds. Foeke Gorter hem vanaf 1806 op tot prediker. Vanaf 1807 leerde Schuiling Latijn bij de hervormde ds. Hemmes in Slochteren. Hij is in 1812 beroepen in Oudebildtzijl, in 1817 in Hindeloopen en in 1818 weer in Oudebildtzijl.

Ds. Roelof Schuiling trouwde in 1814 op 'Zeldenrust', de boerderij van zijn schoonvader in Oudebildtzijl, met de doopsgezinde boerendochter Klaaske Rienks. In 1828 kwam hij bij het plaatselijke leesgezelschap 'Ledige uren nuttig besteed', waarvan ook zijn zwagers lid waren. Het werd geleid door onderwijzer Bruno van *Albada. Erg ruim was het predikantenbestaan in Oudebildtzijl niet. De kleine doopsgezinde gemeente kon eigenlijk geen eigen predikant betalen. Tot 1812 en in 1817-1818 nam de predikant uit Hallum hier waar. Schuiling kon in 1817 een beter betaalde aanstelling krijgen, maar keerde in 1818 terug toen de Hallumer predikant met emeritaat ging. Schuiling stond nu in Hallum en Oudebildtzijl. Hij woonde in het laatste dorp, in een eenkamerwoning onder één dak met het kerkje. Schuiling's oude leermeester Foeke Gorter schreef in 1831 in zijn dagboek 'dat zij nu 4 zoons en 3 dochters hebben en dat met vermeerdering des huisgezins ook zorg en bezigheid klommen, schoon zij door spaarzaamheid en goed overleg, naar hij meende, nooit broodgebrek hadden'. In 1857 ging hij zelf met emeritaat. Zijn afscheidspreek ging over I Korintiërs 2:11-13.

Ds. Roelof Schuiling is in 1871 op 88-jarige leeftijd overleden in Oudebildtzijl en begraven in Vrouwenparochie. In 1963 is in Oudebildtzijl een straat naar hem genoemd. In 1972 hielden zijn nazaten daar een reünie om de renovatie van zijn graf te vieren. Zijn portret hangt nu in zijn voormalige kerkje, dat onderdeel is van het plaatselijke culturele centrum 'Aerden Plaets'.

Collecties: een dagboek van ds. Roelof Schuiling is in het bezit van de familie.

Literatuur: Sannes; *Schuilingboek*; Norder; *Straatnameboek*; *Gorter*.

Afbeelding: Silhouet van 'R. Schuiling' (Zwolle 1853). Particuliere collectie.

76. VAN SCHOOL NAAR DORP, VAN 'T WECHY NAAR (JOHANNES) SCHURINGAWEG

SCHURINGA, Johannes (* Ee 13-10-1867, † Sint Annaparochie (nu: Nij Altoenae) 28-3-1924), onderwijzer. Zoon van Pieter Schuringa (1821-1906), koopman, en Hylkje Schreiber (1830-1904), naaister. Johannes Schuringa trouwde (het Bildt 28-5-1896) met **Trijntje de Groot** (1869-1942). Ze kregen 7 kinderen.

Johannes Schuringa werd in 1890 hulponderwijzer aan de Slotschool, de lagere school met de Bijbel die in 1867 was gebouwd op het terrein van de afgebroken villa van oud-grietman De *Kempnaer in Sint Annaparochie. In 1896 trouwde hij in de tweede gereformeerde kerk in dat dorp (de Noorderkerk of B-kerk) met de gardeniersdochter Trijntje de Groot uit Marrum.

Veel leden van deze kerk kwamen uit buurtschap 't Wechy ten noorden van Sint Annaparochie. Op initiatief van bakker Jaap Lont (1861-1934) kreeg de Slotschool hier in 1902 een dependance voor 47 leerlingen. Van deze tweemansschool werd Schuringa in januari 1903 hoofdonderwijzer. In juni had de school al 80 leerlingen. Na school vergaderden plaatselijke christelijke verenigingen er: de zangvereniging, de jongerenverenigingen, de kiesvereniging en de landarbeidersvakbond.

Zo werd de school van Schuringa het kristallisatiepunt voor een bloeiende gemeenschap, zoals bijvoorbeeld ook de openbare school in de Westhoek van Sint Jacobiparochie dat was. Schuringa nam in 1908 de avondcursussen voor de Friese Maatschappij van Landbouw over van zijn collega van de openbare school in het 'dorp'. De school bleef groeien en de verenigingen kregen daarom een eigen vergaderlokaal, waar nu ook kerkdiensten werden gehouden. In 1920 werd de school zelfstandig. Schuringa bleef hoofd en Lont voorzitter van het bestuur. 't Wechy kreeg in hetzelfde jaar een eigen gereformeerde predikant: ds. Klaas Veen (1877-1938), bijgenaamd 'Klaas Turf'.

Veen was niet de enige notabele met wie de draak werd gestoken. Zo liet Schuringa zijn klas ieder jaar de eilanden in Nederlands-Indië opzeggen. Na de les zong een handvol belhamels op het schoolplein: *Bali, Lombok, Soemba, Soembawa, meester Jehannes Skuringa, skeet in de hând en rook d'r na!* Schuringa was overigens naast zijn werk bestuurder van de provinciale 'jongelingsvereniging'.

In juni 1923 ging Schuringa een half jaar met ziekteverlof. Toen hij ziek bleef, wilden de meeste bestuursleden (uitgezonderd Lont) hem ontslaan. Op aandringen van ds. Veen mocht hij met vervroegd pensioen. Een week na de ledenvergadering waarop dit werd goedgekeurd, overleed Schuringa, 56 jaar oud. Hij is vanuit 't Wechy begraven in Sint Annaparochie. In 1963 kreeg de weg waaraan zijn school staat de naam Schuringaweg. De woonkern 't Wechy heet sinds 1951 Nij Altoenae en is sinds 2006 een officiële woonplaats, maar de 'kiemcel' van deze levendige – en nog altijd overwegend gereformeerde – kleine dorpsgemeenschap was de school van Schuringa.

Literatuur: Sannes; Lont; *Skoal; Straatnameboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Johannes Schuringa met leerlingen in 1904 (foto BDS).

77. DE OUDSTE GEDATEERDE GRAFSTEEN IN DE DRIE 'PAROCHIES' WAS VAN SEM IJSBRANDS

Sem Ijsbrands († 1541, begraven Sint Jacobiparochie), Franeker bestuurder en Bildtpachter. Zoon van Ijsbrand Sems, schepen van Franeker tot 1506. Sem Ijsbrands was getrouwd met **Vincentia Sjoerds** (vermeld Franeker 14-4-1530). We kennen van hen 1 zoon en 1 dochter.

De familie van Sem Ijsbrands behoorde omstreeks 1500 tot wat je het Franeker patriciaat zou kunnen noemen. In 1506 volgde Sem zijn vader Ijsbrand Sems op als schepen. Tot 1530 was hij met zijn vrouw Vincentia ('Cent') Sjoerds eigenaar van een stadshuis. Het stond op de plaats van wat nu het doktershuis Voorstraat 43 is. Op 14 maart verkochten Sem en Cent dit huis aan het stadsbestuur van Franeker, dat het van 1530 tot 1591 gebruikte als raadhuis.

Vanaf 1515 komt Sems vader voor als verpachter van land in het in 1505 bedijkte Bildt. De stad Franeker had (en heeft) daar ook eigen landerijen, maar Ijsbrand Sems was zelf samen met de Amsterdamse burgemeester Siemen Klases van Hoorn pachter van een stuk Bildts domeinland. Ze verhuurden het onder aan Lieuwe Juckema, die op een kasteeltje ('stins') bij Stiens woonde. Vermoedelijk zijn Sem en Sente na 1530 zelf op dit Bildtse land gaan wonen. Op een kaart uit 1545 staat aan de Westhoek van de (toen nog enige) Bildtdijk een kapitale boerderij met een hoog voorhuis. In 1570 werd die bewoond door Jakob Sixma, een stiefschoonzoon van Sem en Cent.

Van 1527 tot 1574 zijn er lijsten ('Bildtrekeningen') met alle pachters van Bildts domeinland. Op de eerste lijst uit 1527 staat Sem Ijsbrands als enige pachter van ruim 160 hectare in de Westhoek. In de volgende rekeningen zien we dit grondgebruik geleidelijk versnipperen. In 1537 hadden 'Sem Ijsbrands erven' nog maar 80 hectare. Sem moet toen nog wel hebben geleefd, want hij is pas in 1541 gestorven en begraven in de kerk van Sint Jacobiparochie. Zijn wapenzerk, in 2011 herontdekt en daarna weer toegedekt, is de oudste gedateerde grafsteen in de drie 'parochies'. In 1551 is Sems zoon Ijsbrand onder deze zerk bijgezet. Hij was onder meer schout van Vlieland.

De in 1551 overleden Ijsbrand Sems was de grootvader van de kaarttekenaar Jan Sems (1575-1635), die in Friesland vooral bekend is om zijn prachtige vogelvluchtkaart van Leeuwarden (1603). Ijsbrands zuster Liesbeth trouwde met de Delftse patriciër Siemen van der Does, die Ijsbrand opvolgde als schout van Vlieland. De in 1815 geadelde familie Van der Does stamt van hen af.

Literatuur: Sannes; Obreen; *NA* (1992); *AFT* (10); Kuiken (2013).

Afbeelding: Voorstraat, Franeker. Het huis rechts was van Sem en Cent (foto Jac. Feenstra).

78. LANDHERVORMER ARJEN SEVENSTER ZETTE BOER KOEKOEK OP ZIJN NUMMER

SEVENSTER, Arjen (* Stiens 19-2-1881, Sint Annaparochie † 25-7-1973), boer, schrijver en landhervormer. Zoon van Sybe Sevenster (1840-1886), boer, en Petronella Maria Hommema (1845-1916). Arjen Sevenster trouwde (Het Bildt 19-5-1904) met **Dieuwke Hoitsma** (1878-1961). Ze kregen 3 zoons.

Arjen Sevenster, een achterkleinzoon van de werktuigkundige Roelof *Hommema, groeide op in Sint Annaparochie, waar hij door Johannes *Kuiken in contact kwam met vooruitstrevende ideeën over drankbestrijding en landhervorming. Hij geloofde dat privé-eigendom van grond niet alleen onrechtvaardig was maar ook inefficiënt. Vanaf 1920 bracht hij zijn idealen, ontleend aan de socioloog Henry George (1839-1897), in praktijk op zijn boerderij De Maatschap in Wier. Hij was hier zelf in loondienst en verdiende evenveel als zijn medewerkers. In 1925 was hij landelijk lijsttrekker van de ‘Grondpartij’. Hij haalde geen Kamerzetel. De partij hief zich in 1926 op.

Toen de Groninger landhervormingspartij Recht en Vrijheid (R&V) in 1934 een Friese afdeling kreeg, werd Arjen Sevenster voorzitter. Van 1938 tot 1941 leidde hij het scholingsinstituut van deze partij (de ‘Henry Georgeschool’) in Sint Annaparochie. R&V werd in 1941 op last van de Duitse bezetter ontbonden. Sevenster nam in 1944 een onderduiker op: de Leidse student Fred Bruijn, die eerder bij een medewerker van De Maatschap in huis was. Onder de indruk van het werk van Sevensters overgrootvader begon Bruijn aan de bouw van een astronomisch uurwerk, dat hij na de Bevrijding voltooide. In augustus 1946 schonk hij het aan de kerk van Wier.

Arjen Sevenster, had een vlotte pen, zowel in het Nederlands als in het Fries. In 1946, het jaar waarin De Maatschap werd ontbonden, schreef hij het sociaaleconomische hoofdstuk in *Woun op 'e meagen* van Hotze *Buwalda. In een onbekend jaar hing hij aan de gevel van zijn huis een portret van de socialist Ferdinand Domela Nieuwenhuis op, gemaakt door Johannes *Blanksma en met Domela's motto: ‘Drinkende arbeiders denken niet, denkende arbeiders drinken niet’.

Sevenster was al 82 toen hij het in december 1963 opnam tegen de Drentse volksmenner Hendrik Koekoek (1912-1987). Koekoeks Boerenpartij had in mei bij de Tweede Kamerverkiezingen zoveel Bildtse stemmen getrokken dat hij in Sint Annaparochie zelf een toespraak kwam houden. Hij hekelde de ‘structuurpolitiek’ van de regering en stelde voor de grondbelasting af te schaffen.

Na de pauze maakte Sevenster gehakt van Koekoeks betoog. Hij wilde juist de grondbelasting verhogen, zodat de grondprijzen zakten en kleine boeren weer grond konden kopen. Koekoek werd woedend en maakte Sevenster uit voor communist. Sevenster nam dit ‘compliment’ met een glimlach aan. In 1971 overleed Arjen Sevenster in rusthuis *Beuckelaer. De familie noemde hem in een rouwadvertentie een ‘strijder voor vrede en gerechtigheid’. Hij is gecremeerd in Goutum.

Werk: lijst en bloemlezing in Pot.

Literatuur: LC (6-5-1974); Pot; *Net ferjitte*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Sevenster (rechts) met Jakkie Weidema (1876-1961) in 1950 (Foto BDS).

79. ELSKE SIDERIUS 'PRAATTE' MET DE DODEN EN LEEFT VOORT IN EEN CULTUURSTICHTING

SIDERIUS, Elske (* Sint Jacobiparochie 23-3-1895, † Leeuwarden 22-10-1967), buiteneigenares van Bildtland. Dochter van Andries Siderius (1868-1939), boer, en Adriaantje Kramer (1870-1935). Elske Siderius trouwde (Leeuwarden 11-2-1943) met **Ane Jukema** (1886-1971), notaris en stichter van een cultuurfonds. Ze kregen geen kinderen.

Elske Siderius kwam uit een boerenfamilie die al in 1640 in het Bildtse stemkohier stond. Haar achternaam betekent 'ijzerkoopman' – het beroep van een vroege voorvader. Elske werd geboren op de laatste boerderij aan het Westeinde van Sint Jacobiparochie, op land dat haar grootvader Meindert Siderius in 1871 had gekocht. Meindert, zijn zoon Andries en zijn kleindochter Elske waren enig kind en hun grondbezit groeide met iedere generatie. Elske was, zoals Sytse Buwalda in 2016 meldde, in Sint Jacobiparochie lid van de muziekvereniging Apollo. Ze woonde nog thuis toen haar ouders in 1927 gingen rentenieren aan de huidige Mr. P.J. Troelstraweg in Leeuwarden. Haar beide ouders waren al overleden toen Elske tijdens een reisje in de oorlogsjaren verliefd werd op de vrijgezelle en welbespraakte Workumer notaris Ane Jukema. De 57-jarige Jukema, een boerenzoon uit Midlum die ervaring had met grondbeheer, vroeg haar ten huwelijk. In 1943 verhuisde ze naar zijn statige notarishuis. Volgens de overlevering spookte het daar, maar dat deerde Elske allerminst. Net als haar man geloofde ze dat de doden contact konden maken met de levenden. Tijdens spiritistische proeven probeerde ze met haar overleden ouders te 'praten'.

De jaren in Workum waren ongemakkelijk. Jukema was in 1941 berispt voor professionele en onprofessionele misdragingen en zijn kantoor stond onder toezicht. In 1944 kreeg hij ontslag. Zodra het verhuurde huis aan de Troelstraweg vrijkwam, verhuisde het paar naar Leeuwarden. Elske had in de stad een hechte kring vriendinnen. De meesten kwamen uit haar eigen dorp.

Elske Jukema-Siderius overleed in 1967 op 72-jarige leeftijd in een Leeuwarder ziekenhuis. Ze werd bijgezet in het graf van haar mans moeder in Sexbierum. Het jaar daarop bepaalde oud-notaris Jukema – die zijn naam inmiddels schreef als 'Juckema' – dat haar en zijn vermogen na zijn dood in een fonds moest komen dat het 'algemeen maatschappelijk belang in Friesland' behartigde. In 1971 overleed Ane Jukema na een val in een rusthuis in Berltsum. Hij is naast zijn vrouw begraven. Het 'Juckema-Sideriusfonds' waarin zijn naam met die van Elske voortleeft, heeft sindsdien meebetaald aan maatschappelijke en culturele projecten in heel Friesland, ook op 't Bildt. Zo verscheen het boek over Johannes *Blanksma in 2015 met steun van het fonds. Het geld voor deze subsidies komt sinds 1975 uit de verpachting van landerijen bij Zwarte Haan. Dit land, een deel van de Bildtpollen, was eerder (van 1772 tot 1830) eigendom van de familie Siderius. De boerderij die erop staat, is het geboortehuis van de architecte Nynke-Rixt Jukema.

Collecties: Tresoar, archief Juckema-Sideriusfonds.

Literatuur: *Brijbekken*; Woudstra; Kuiken (2016).

Afbeelding: trouwfoto van Elske Siderius in 1943 (archief Juckema-Sideriusfonds).

80. SMALSCHIPPER SIEBREN SIEDSES VERBOND IN 1558 'T BILDt MET DE BUITENWERELD

Siebren Siedses (vermeld Vrouwenparochie 1537-1562), Bildtpachter en partenreder. Siebren was mogelijk getrouwd met een dochter van Douwe Douwes, Bildtpachter.

'Sybrant Sydts' (zijn vadersnaam klinkt Fries) werd in 1537 pachter van 2/3 van 16 morgen Bildtland bij Vrouwenparochie dat Douwe Douwes (misschien zijn schoonvader) in 1527 in pacht had. Douwe (in 1547: 'Douwe Grande') hield in 1537 de rest van dit land voor zichzelf. In 1547 pachtte Siebren nog 8 morgen in een andere kavel, met alweer Douwe Douwes als buur. Na 1562 verdwijnen hun namen uit deze Bildtse pachtrekeningen, die nog tot 1574 doorlopen.

Dat Siebren behalve (gepacht) Bildtland een half schip bezat, weten we uit het enige archief dat van een zestiende-eeuwse Friese notaris bewaard is. Op 24-7-1558 verscheen 'Sybrant Sydtszn' uit Vrouwenparochie voor notaris Cleuting in Leeuwarden. Zijn zwager Klaas Tode was overleden. Ze hadden een 'smal karveelschip' gekocht van de Harlinger Jurjen Adams. Tot zijn dood had Klaas op het schip gevaren. De voogd van de weeskinderen van Klaas wilde dat Siebren het schip verkocht, zodat de kinderen van de opbrengst konden worden grootgebracht.

Een 'smalschip' (de technische term 'karveelschip' slaat op de opbouw van de scheepswanden) was een zeewaardig zeilschip dat smal genoeg was om ook binnenwateren te bevaren. Het moest bijvoorbeeld door de sluis in Gouda kunnen, een belangrijk verkeersknooppunt in die tijd. Met zo'n schip kon Siebren zijn graan naar Franeker varen, maar desnoods ook 'over zee en zand' naar Groningen – om het te laten mouten – of naar de voorname stapelmarkt van Amsterdam.

Hans Snitker, de koper van het schip, was een bekende van de notaris. Hij kwam uit Bremen en had in 1554 bij Cleuting een platbodemschuit verkocht. Daarin werd vooral veel bier verscheept. In 1555 verkocht Snitker vijf ton Hamburgs bier aan het Leeuwarden Zoete Naam Jezusgilde, het latere Ritske Boelema Gasthuis. Snitker woonde in 1554 in Leeuwarden bij de Huizumerpijp.

Had het smalschip van Siebren en Klaas dan Bildts graan vervoerd of Duits bier? Wellicht beide, want in Oudebildtzijl werd in hun tijd nog accijns op buitenlands bier geheven en Hamburgs en Bremer bier was te koop in Franeker. Graan heen, bier terug: zo is het misschien gegaan. Met zijn smalschip lag hoe dan ook voor Siebren Siedses de wijde wereld van de overzeese handel open.

Van de families van Siebren en Klaas weten we verder niets. De naam Thode was bekend in Sleeswijk-Holstein en in 1369 woonde een 'Claes Toude' in de buurt van Delft. Er zijn maar een paar herinneringen bewaard aan de zestiende-eeuwse zeevaart rondom 't Bildt. Op de kaart van *Jan Jansz uit 1570 zeilt een smalschip op het Wad bij Sint Annaparochie. Van het 'zijlhuis' in Oudebildtzijl resteert een haardsteen uit 1561. Hans Snitker heeft die ook vast wel eens gezien.

Collecties: Historisch Centrum Leeuwarden, 'grote gemengde klapper' (K25).

Literatuur: Sannes; *OV* (1990); *LHR* (1995); *LHR* (2002); Kuiken (2013).

Afbeelding: de Donkere Sluis in Gouda, de maat voor 'smalschepen' (foto Wikimedia).

81. DE SLIKWERKER, SYMBOOL VOOR 1500 ONBEKENDE MANNEN

Ongeveer 1500 trekarbeiders, waarschijnlijk in groepen ('homanschappen') van honderd geworven uit de omgeving van Amsterdam en Dordrecht, misschien ook in Friesland. Werkten van 1505 tot 1508 op 't Bildt.

De 1500 'gravers, ofsetters en berriedragers' die in 1505 voor Tomas *Beuckelaer en zijn mede-investeerdere de Oude Bildtdijk aanlegden, spreken nog altijd tot de verbeelding. *Se skrepten deur/ tot de dyk / op hoogte waar*, dichtte Simy Sevenster in 2007, en: *De meesten // bleven hier fissen en boerken. / Thús waar't ok gyn fetpot. Wie sou niet groats weze / om der fan ôf te stammen. / Ik in elk gefal wel.*

Die trotse afstamming van noeste dijkgravers is een dichterlijke fantasie. Niemand die nu op 't Bildt woont, kan zijn stamboom terugvoeren tot een van de 1500 gastarbeiders die in 1505 de Bildtdijk opwierpen en tot 1508 bezig waren met de afwerking, inclusief vaarten en sluizen.

In 1992 ontdekte Petra van Dam hoe zo'n reuzenklus in die tijd werd georganiseerd. Ze vond de rekeningen voor het herstel van een dijkdoorbraak (het 'Grote Gat') bij Spaarndam in 1510. Werkloze boerenknechten uit de omgeving van Amsterdam lieten zich in groepjes van tien inhuren door koppelbazen ('homans'), die hen met honderd tegelijk aan het werk zetten. Daarna gingen ze naar hun volgende karwei: de eerste professionele uitzendkrachten van Nederland.

Ook de trekarbeiders die de Bildtdijk aanlegden, waren waarschijnlijk geen blijvers. Een deel is in 1508 door Beuckelaer ingehuurd voor de verzwaring van de zeedijk bij Harlingen. Misschien werkten ze in 1510 alweer bij Spaarndam. Van Dam vond daar twee Friese arbeiders en één uit 'De Leye' (Oudebildtzijl?). Er is geen enkele aanwijzing dat deze dijkarbeiders op 't Bildt gezinnen hebben gesticht en nakomelingen hebben achtergelaten. Hun namen zijn ook niet bewaard. De vroegste bewezen namen van Bildtbewoners dateren uit 1518. De meesten waren onderpachters van heer Tjeerd *Burmania. Bijna de helft had een herkenbaar Friese naam.

De bouwhistoricus Aldert Cuperus liet in 1998 nog een ander dichterlijk beeld van de bedijking sneuvelen. Albert *Tilma had in 1978 bezongen hoe 't Bildt *met skop en pipegaal* (kruiwagen) was veroverd. Cuperus vond dit beeld – ontleend aan een schoolboekje van Hotze *Buwalda – niet kloppen. In 1505 waren er nog geen kruiwagens, maar wel 'berries' (draagbaren). En jawel: ook bij Spaarndam werkten in 1510 berriedragers – zoals nu nog op de kaasmarkt van Alkmaar.

Op voorstel van de toneelschrijver Thijs *Polstra kwam er in 1983 een monument voor de 1500 gravers die de Bildtdijk hadden aangelegd. *De slikwerker* van Frans Ram staat nu bij Zwarte Haan: geen voorvader van de *Bilkerts*, maar wel een eerbewijs aan de 1500 uitzendkrachten uit 1505.

Werk: 14 kilometer (Oude) Bildtdijk, sinds 2015 beschermd dorpsgezicht.

Literatuur: Sannes; *LC* (25-2-1978); *TSG* (1992); *Raizen*; *Dichterlijk*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Frans Ram, *De slikwerker* bij Zwarte Haan (foto Theo Kuipers).

82. PIEBE SMIT SCHREEF HET EERSTE PROEFSCHRIFT OVER EEN BILDTS ONDERWERP

SMIT, Piebe (gedoopt Franeker 24-9-1726, † vóór 13-8-1752), jurist. Zoon van dr. Mattheus Smit (?-1790), koopman, en Catharina Pijbinga (1708-1731?). Piebe Smit trouwde (Franeker 15-9-1749) met **Tietje Terpstra**. Ze kregen geen kinderen.

De Groninger vader van Piebe Smit promoveerde in 1723 in Franeker in de rechten. Hij stond in 1749, toen Piebe promoveerde, te boek als houtkoopman in die stad. Piebes moeder, een officiersdochter, overleed toen hij nog klein was, misschien bij de geboorte van zijn broertje Hendrik (1731). Toen Piebe acht jaar was, hertrouwde zijn vader met de rijke Harlingse Aaltje Menalda, die twee boerderijen bij Sint Annaparochie bezat. Vanaf 1743 zat Piebes vader in het dorpsbestuur namens wat nu Nij Altoenae heet. In 1969 is daar een straat naar hem vernoemd.

De boerderijen waren geen eigendom van de Menalda's maar gepacht van de Friese Staten. Ze werden onderverhuurd aan Bildtse boeren. Er waren wel plannen om deze 'Statenbildtlanden' te privatiseren. De eerste die in verzet kwam, was Piebe Smit. Hij studeerde sinds 1742 aan de Franeker hogeschool. Piebe was niet van onbesproken gedrag. In 1747 was hij veroordeeld voor mishandeling van een medestudent, maar in 1748 werd hij kandidaat in de rechten en in 1749 liet hij zijn proefschrift over 't Bildt (in het Latijn: *de agro Biltano*) drukken. Het leidde tot een rel.

In 1748 wilden de Staten hun Bildtlanden verkopen aan de zittende pachters, maar die lieten de Staten in juli weten dat ze dan liever een erfpachtcontract wilden. De Staten hadden dat altijd geweigerd. Het proefschrift van Piebe Smit leverde een originele bijdrage aan dit debat. Hij betoogde dat de Staten juridisch nooit eigenaar van 't Bildt waren geweest en dus geen Bildtland mochten verkopen. De *status quo* (pacht, of liefst erfpacht) moest daarom blijven.

Het universiteitsbestuur, dat onder toezicht van de Staten stond, reageerde geschokt. Het gaf opdracht alle exemplaren van het proefschrift te laten verbranden. De Staten vergoedden wel de drukkosten. Ook de promovendus werd tegemoetgekomen. Piebe mocht promoveren zonder zijn proefschrift te verdedigen (*remissa disputatione*). 'Dr. P. Smit', in 1749 vermeld als 'vermogend', trouwde kort daarna. Hij moet vóór 1752 zijn gestorven, want toen hertrouwde zijn weduwe.

Tussen 1752 en 1757 zijn de Statenbildtlanden volgens plan verkocht. De familie Smit staat echter niet op de koperslijst. Hun onderhuurders werden eigenaar van de twee boerderijen. Was het proefschrift van Piebe soms bedoeld om dit te voorkomen? Zijn promotor, de hoogleraar publiekrecht Christiaan Trotz (1701-1773), vond het werkstuk hoe dan ook verdedigbaar.

Tegenwoordig wordt daar anders over gedacht. Uit het enige bewaarde exemplaar van *De agro Biltano* blijkt dat Piebe ongelijk had. De Staten hadden het volste recht om hun eigen Bildtland te verkopen. Dat 'buitenpachters' zoals de Smits buitenspel kwamen te staan, hoorde er gewoon bij.

Werk: *Dissertatio juris publici Frisici inauguralis de agro Biltano* (Franeker 1749).

Literatuur: Sannes; Kuiken (2013).

Afbeelding: titelblad van het proefschrift van Piebe ('Pibo') Smit (foto Tresoar).

83. JAN STAP SCHREEF IN 1891 DE GESCHIEDENIS VAN ZIJN LANDARBEIDERSVAKBOND

STAP, Jan (* Hallum 4-9-1859, † Paterson (NJ) 15-12-1908), vakbondsman. Zoon van Abraham Stap (1830-1911), arbeider, en Alida van Velden (1830-1912). Jan Stap trouwde (het Bildt 8-9-1881) met **Hiltje Beilanus** (1861-?). Ze kregen 4 dochters en 4 zoons.

Jan Stap was de tweede van zeven kinderen in een Bildts landarbeidersgezin. Hij werd geboren in het huis van de ouders van zijn moeder in Hallum (zijn grootvader was daar huisonderwijzer). Jan werkte als boerenknecht in Hallum toen hij in 1881 trouwde met de werkmansdochter Hiltje Beilanus uit Sint Jacobiparochie. Daar kregen ze zes kinderen. Stap heette nu ook zelf werkman.

Na een reeks opeenvolgende crises in de landbouw leefden veel landarbeiders in bittere armoede. Op 27-10-1889 richtten Gerben van *Tuinen, Jan Stap en 90 anderen in café De Zalm aan de Oude Bildtdijk de eerste werkliedenvereniging tegen lage lonen, koppelaarwerk, vrouwen- en kinderarbeid, gedwongen winkelnering en drankmisbruik op onder de naam Broedertrouw.

Stap werd vicevoorzitter. Al snel had Broedertrouw 19 afdelingen op de Friese klei. In 1890 hield de vereniging een algemene staking. Van Tuinen en Stap werden beschuldigd van het bedreigen van werkwilligen. Hun advocaat mr. Pieter 'Jelles' Troelstra (1860-1930) wist hen vrij te pleiten.

Na het eerste succes van de staking (door J.P. Wiersma (1948) geromantiseerd in *Aldfaers groun*) organiseerden de werkgevers zich onder leiding van notaris Johannes van *Loon uit Dronryp. Op 't Bildt werden militairen gelegerd. De staking verliep tijdens de strenge winter van 1890-1891. Op 3-5-1892 sprak Stap nog op een fondsenwervingsbijeenkomst bij Leeuwarden, maar het pleit was toen al verloren. Broedertrouw ging kort daarna op in de Friese Sociaaldemocratische Bond.

Jan Stap was nu uit de gunst bij de Bildtse boeren – en bij de harde kern van de stakers, want hij had altijd strikte geweldloosheid bepleit. Al snel werd geroddeld dat Stap de stakingskas van Broedertrouw zou hebben verduisterd. Hij mocht niettemin beheerder worden van het lokaal van de Friese Volkspartij in Sint Jacobiparochie. Inmiddels hadden veel arbeiders, onder wie Staps zwager Wybe Beilanus (1854-1934), goedbetaald werk gevonden in de zijdefabrieken in Paterson in de Amerikaanse staat New Jersey. Op zijn kosten vertrok het gezin Stap in 1896 naar Amerika. Jan Stap is daar niet meer politiek actief geweest. Hij overleed eind 1908 in Paterson, 49 jaar oud.

Uit het oog, uit het hart: naar Broedertrouw en naar Gerben van Tuinen zijn in 1970 straatnamen in Sint Jacobiparochie genoemd, maar niet naar Jan Stap. Toch ziet het *Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging (BWSA)* Stap als de echte gangmaker van Broedertrouw. Dat is misschien omdat Stap een geschiedenis van Broedertrouw heeft geschreven en Van Tuinen niet.

Werk: *Het ontstaan en de werking der vereeniging 'Broedertrouw'* (Sint Annaparochie 1891).

Literatuur: *BWSA*; Sannes; *Straatnameboek*; Kuiken (2013); Kuiken (2014).

Afbeelding: titelblad van Jan Staps geschiedenis van 'Broedertrouw' (foto Tresoar).

84. BILDTBOER STEVEN DIRKS ZAT ALS 'EDELMAN' IN DE FRIESE STATEN

Steven Dirks († 21-11-1661), boer en bestuurder. Zoon van Dirk Willems († 27-3-1626) en Dirkje Jelles († 18-8-1616). Steven Dirks trouwde (Sint Annaparochie) 24-4-1625 met **Trijntje Aarts**. Van hun 14 gedoopte kinderen zijn minstens 8 jong gestorven.

In 1637 traden Steven Dirks en Arjen Kornelis Leenderts uit 't Bildt op als afgevaardigden op de 'landdag', de vergadering van de Friese Staten in Leeuwarden: Steven op de voet van edelman, Arjen als 'eigenerfde' boer. 'Steven Dirk Willems', zoals hij in de pachtrekening over 1632 voluit heette, was in werkelijkheid pachtboer van de Staten, maar hij gaf voor van oude adel te zijn.

Er zat een kleine kern van waarheid in zijn verhaal. De familie van zijn grootmoeder Amerens Gerrits van Koudekerk stamde door bastaardij uit de adellijke familie Van Poelgeest en voerde hun wapen. In 1566 was Stevens grootvader met twee neven (onder wie *Claes Barthouts) naar hun stamdorp Sassenheim bij Leiden gereisd om daar hun eigen 'adellijke' wapen vast te leggen.

Onder dit wapen is Stevens vader Dirk Willems in 1626 midden in de dorpskerk van Sint Annaparochie begraven, naast Stevens in 1616 overleden moeder. Haar wapen (met de 'Friese adelaar') wijst op een Friese afkomst. Ze was een dochter van de Bildtpachter Jelle Tjeerds. In 1661 is Steven zelf in dit familiegraf bijgezet. Maar toen was op 't Bildt al veel veranderd.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw rommelde het tussen de Staten en hun Bildtpachters. De Staten wilden steeds meer geld zien en de pachters wilden daarvoor meer rechten dan hen volgens de Staten toekwam. In de strijd die daarop volgde, werden sommige pachters van hun land gezet. In 1640 werd het Bildtse stemrecht voor de Staten beperkt tot eigenaars van Bildtland.

Een door de pachters ingeleverd stemkohier, waarop ook pachters zoals Steven Dirks stonden, werd door de Staten afgekeurd. In 1655 stelde grietman Willem van *Haren een nieuw kohier op met alleen landeigenaars, die bovendien gereformeerd moesten zijn. Daarmee werd voorkomen dat Bildtpachters in de Staten kwamen. Vanaf 1641 werd 't Bildt vertegenwoordigd door de adellijke grietman en zijn secretaris – en alleen als die niet kon, een enkele maal een 'Bildtboer'.

Het optreden van boer Steven Dirks op de landdag zou lange tijd een uitzondering blijven. Pas vanaf 1795 werd het kiesrecht stap voor stap verruimd. Zo kregen achtereenvolgens de Bildtse boeren Dirk *Kuiken (1795-1796), Klaas (1814-1833) en Gerrit (1835-1854) *Wassenaar en Jan *Hoogland (1939-1966) zitting in het provinciaal bestuur. Hoogland was tevens gedeputeerde.

Collecties: Tresoar, register procuratie landdag 1637 (in archief bestuursinstellingen 1580-1795).

Literatuur: Sannes; Vleer; Kuiken (2013).

Afbeelding: familiegraf van Steven Dirks en zijn ouders, Sint Annaparochie (foto uit Vleer).

85. STEVEN HUYGEN, STAMVADER OF SPROOKJESFIGUUR?

Ste(e)ven Huygen(s) († 1505/1506?), vermoedelijk priester en zoon van Huig Stevensz (vermeld Haarlem 1451), stichter van een altaar in Sloten (N.-H.). Van Steven is één zoon bekend, vermoedelijk bij **Katerine Willem van Slotensdochter** (vermeld Voorhout 1457). Willem Stevensz woonde in 1479 op de grens met Voorhout.

Hierboven is de ‘adellijke’ Bildtboer Steven Dirks beschreven. Volgens de overlevering was Ste(e)-ven Huygen(s) uit Sassenheim zijn stamvader. In Sint Annaparochie is een straat naar hem genoemd. Steven Huygen is een wat ongemakkelijke stamvader, want in Sassenheimer bronnen is hij niet terug te vinden: wel zijn zoon Willem, die in 1479 in het Zuideinde van het dorp woonde, en twee gehuwde kleindochters. Vier zoons van Willem Stevensz boerden vanaf 1527 op ’t Bildt. Hun kinderen lieten in 1566 in Sassenheim de naam van stamvader Steven vastleggen.

Uit die ‘akte van bekendheid’, zoals zo iets tegenwoordig heet, blijkt dat Steven omstreeks 1500 nog leefde. Stevens waren toen op het Hollandse platteland dun gezaaid, maar in een register van het bisdom Utrecht staat een Steven, zoon van Huig, die in 1505 of 1506 is overleden. Hij was bestuurder (‘collator’) van een familiealtaar in de kerk van Sloten bij Amsterdam. Dat was niet zo ver van Sassenheim, want Sloten was over het Haarlemmermeer toen gemakkelijk bezeilbaar.

Toen Stevens vader Huig Stevensz in 1451 zijn familiealtaar stichtte, benoemde hij Steven als priester van die stichting. In die tijd nam de katholieke kerk het niet zo nauw met het celibaat. Naar schatting de helft van alle priesters leefde ongehuwd samen en had een gezin. Het staat niet vast dat deze priester Steven de vader was van Willem Stevensz, maar het kan dus heel goed. Vermoedelijk is Willem dan vernoemd naar de schoonvader van Steven. Dat was waarschijnlijk een zekere Willem van Sloten, die in 1457 een dochter Katerine had en stamde uit een zijtak van een familie die verwant was met de adellijke heren van Wassenaar. Ook de akte uit 1566 zegt dat Stevens familie afstamde van ‘een jonge zoon van Wassenaar’. Als het bovenstaande klopt, zit daar een kern van waarheid in. Nou ja, niet Steven maar zijn vrouw had dan ‘Wassenaars’ bloed.

Het altaar in Sloten dat Stevens vader in 1451 stichtte – de notaris en hij deden dat ten huize van een beeldhouwer in Haarlem – was gewijd aan de heilige Antonius Abt, die onder meer werd aangeropen als beschermer tegen de pest. Er is een aanwijzing dat Steven Huygen in 1443 in Leuven heeft gestudeerd. Kort daarna brak daar een pestepidemie uit. Als Steven daarbij was, heeft hij die dus overleefd. Zou zijn vader daarom in 1451 een Antoniusaltaar hebben gesticht?

Het zijn wel veel veronderstellingen op een kluitje, en we kunnen daarom misschien beter blijven zeggen dat Willem Stevensz uit Sassenheim de bewezen stamvader is van de Bildtse Wassenaars, Kuikens en een handvol andere families. Maar Steven werd in de romantische negentiende eeuw ook een symbool van het ‘Bildtgevoel’ dat toen voor het eerst werd verwoord. Daarom kreeg deze sprookjesachtige stamvader een eigen straatnaam – en nu dus ook een eigen ‘biografie’.

Literatuur: Kuiken (2013); *NL* (2016).

Afbeelding: man met Antoniusembleem door Jan van Eyck (1423, foto Wikimedia).

86. ALBERT TILMA SCHEEF EEN *CAMERA OBSCURA* VAN HET BILDSE DORPSLEVEN

TILMA, Albert (* Sint Annaparochie 27-3-1927, † Leeuwarden 4-12-1990), alias **A. de Tollenaar**, alias **Davelaar**, rijksambtenaar en schrijver. Zoon van Jan Tilma (1900-1964), rijksambtenaar, en Froukje de Boer (1899-1979). Albert Tilma trouwde (het Bildt 8-7-1954) met **Baukje van Dijk** (1930-2010), provincieambtenaar. Ze kregen 1 dochter.

Albert Tilma werd in Sint Annaparochie geboren uit een Friestalige vader, zelf afkomstig uit Wergea, en een Nederlandstalige moeder die was geboren in Overijssel. Na zijn schooltijd ging Tilma net zoals zijn vader, die in 1927 belastingcommies was, werken bij de Rijksbelastingdienst. Na zijn huwelijk met zijn dorpsgenote Baukje van Dijk, die net zoals hijzelf in Leeuwarden werkte, maar dan op de Provinciale Griffie, kreeg Tilma een bevordering en verhuisde het jonge echtpaar naar Amsterdam. Vanaf 1963 woonden ze met hun dochttertje in Leeuwarden.

Baukje Tilma-van Dijk speelde graag en goed piano en haar man bleek dichtersbloed te hebben. In 1974 werd hij als 'A. de Tollenaar' tweede in een poëziewedstrijd van de *Leeuwarder Courant* (LC). Zijn zesregelige 'Miedum' (1975) toont de kracht en lenigheid van zijn Nederlands. Het niet geheel originele protestlied 'Waddenséballade' (1976) was zijn eerste gepubliceerde gedicht in het Bildts. 'Sunnegoffen' (1977) en 'Aren út skelpen' (1978) wonnen beide een eerste prijs in de LC. Kort daarna werd Tilma bestuurslid van de kersverse culturele Stichting Ons Bildt (SOB). In 1981 bundelde SOB Tilma's Bildtse gedichten onder zijn eigen naam in *Met skop en pipegaal*.

Vanaf 1982 scheef Albert Tilma onder de naam 'Davelaar' Bildtse korte verhalen in de LC. Deze knap opgebouwde en hoogst vermakelijke schetsen vormen samen een soort *Camera obscura* van het Bildtse dorps- en verenigingsleven. Ze zijn door SOB in 1987 gebundeld in *Bêste Bildtstar*. Inmiddels had het echtpaar Tilma-van Dijk samen de revue *Het bart van de stad* geschreven. De rederijkerskamer Ten Kate voerde deze in 1985 uit bij het 700-jarig bestaan van Leeuwarden. Toen SOB in 1990 jubileerde, schreef het duo met Timen Dijkstra de revue 'n *Amerikaan op 't Bildt*. Vooral het nostalgische lied 'Ouwe-dyk wat bist ferândert' heeft repertoire gehouden.

Toen Albert Tilma in het najaar van 1990 voor zijn 'oorspronkelijke en bijzondere bijdrage aan de Bildtse cultuur' de gemeentelijke cultuurprijs kreeg, was hij al ernstig ziek. Hij overleed in december in Leeuwarden. Zijn weduwe nam de prijs in ontvangst. Ze bestemde het prijsgeld voor een herdruk van *Met skop en pipegaal*, die in 1991 uitkwam. Tilma's Bildtse poëzie mist soms de scherpte van zijn eerste Nederlandse verzen, maar zijn proza is het beste Bildtse proza ooit.

Werk: lijst op tresoar.worldcat.org (20 treffers).

Literatuur: Hibma; dankert.nl; Kuiken (2014).

Afbeelding: Albert Tilma (foto Tresoar).

87. JAAP TJEPKEMA WAS VRIJDENKER EN DE LAATSTE WADVISSER VAN DE WESTHOEK

TJEPKEMA, Jacob (* Sint Jacobiparochie 15-11-1894 – Sint Annaparochie 20-7-1992), visser. Zoon van Rein Tjepkema (1852-1928), visser, en Neeltje Koning (1859-1924). Jaap Tjepkema trouwde (het Bildt 29-3-1945) met **Grietje Bouma** (1896-1984), dienstbode. Ze kregen geen kinderen.

Jaap Tjepkema werd geboren als zesde van acht kinderen in een wadvissersgezin aan de zeedijk in de Westhoek van Sint Jacobiparochie. Vader Rein Tjepkema deelde van 1882 tot 1887 de boot HB 28 ('De Jonge Johannes') met Gerben van *Tuinen. Jaap en zijn twee jaar oudere broer Rinze leerden het beroep van hun vader, die in 1912 de boot HB7 ('De Vlieger') overnam. In het oogstseizoen werkten ze bij loonbedrijven zoals de stoomdorsserij van Hendrik Kuiken. Vanaf 1923 waren ze samen eigenaar van de boot. Ze bleven bij hun ouders aan de Westhoek wonen.

Toen de wadvissersrij na de sluiting van de Afsluitdijk in 1932 snel achteruitging, zochten de Tjepkema's en hun burens andere bronnen van inkomsten. Ze verhuurden hun bootjes aan sportvissers ('peurders') uit de stad. Op 25-9-1935 ging dit mis toen drie bootjes met peurders door noodweer werden overvallen. Terwijl Rinze Tjepkema probeerde een naburige boer te bewegen de reddingboot in Harlingen te waarschuwen, bracht Jaap met vijf man zelf een boot in zee. Zo konden ze zes sportvissers redden. De redders kregen geen lintje, de boer later wel.

In de oorlogsjaren kwam Jaap Tjepkema geregeld bij zijn nicht Etje, die getrouwd was met de sluiswachter (en voormalige wadvisser) Johannes Kuiken op Roptazijl bij Pietersbierum. Etje koppelde hem aan haar huishoudster Griet Bouma. Ze trouwden in 1945 en Griet trok bij de broers in het dijkhuysje, waar ze de verzamelde werken van Multatuli in de woonkamer aantrof. Jaap en Rinze Tjepkema waren net als Multatuli overtuigde vrijdenkers. Toen Rinze bij een volkstelling eens werd gevraagd naar zijn godsdienstige overtuiging, liet hij 'anti' noteren.

Jaap, Griet en Rinze bleven tot omstreeks 1980 wonen aan de Westhoek. Hun huisje werd als een van de weinige gespaard bij de ophoging van de Waddenzeedijk in het kader van het Deltaplan. Af en toe gingen ze nog het wad op. Zo konden ze bezoekers van verre trakteren op een vers gerookt *aaltsy* (verder waren ze fel tegen iedere vorm van roken). Kort na elkaar verhuisden Griet en Rinze naar een verpleeghuis in Harlingen, waar Rinze in 1983 overleed en Griet in 1984. Jaap Tjepkema kwam in 1987 in het zorgcentrum Beuckelaer in Sint Annaparochie. In 1992 werd hij daar ziek. Hij weigerde een bloedtransfusie ('ik wil gyn bloed van een freemden in 'e bealig hewwe') en overleed op 20 juli. De laatste wadvisser van de Westhoek is 98 jaar geworden.

Collecties: Noordelijk Scheepvaartmuseum, Groningen: boot en vistuig Tjepkema's.

Literatuur: LC (15-8-1970); *Waddenvissersrij*; *Uythoek*; *Westhoek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: Jaap (rechts) en Rinze Tjepkema (1970, foto LC).

88. GERBEN VAN TUINEN, VISSER, VAKBONDSPIONIER EN KROEGBAAS

TUINEN, Gerben van (* Sint Jacobiparochie 25-12-1849, † Sint Jacobiparochie 18-3-1937), werkman, wadvisser, vakbondsman en caféhouder. Zoon van Dirk van Tuinen (1815-1855), werkman, en Janke Stonebrink (1811-1880). Gerben van Tuinen trouwde (het Bildt 13-5-1872) met **Trijntje Reitsma** (1852-1908). Ze kregen 8 kinderen.

Gerben van Tuinen groeide op als jongste van twee zoons in een arbeidersgezin aan de Westhoek van de Oude Bildtdijk, in de tijd dat de Bildtse landbouw door een reeks crises werd getroffen. De arbeiders betaalden het gelag. Ze verdienden bij met visvangst en klussen bij loonbedrijven. Van Tuinen viste in 1882-1887 met Rein *Tjepkema in hun boot 'De jonge Johannes' (HB27).

Toen Jan *Stap in 1889 het voortouw nam om een landarbeidersvakbond op te richten, liet Gerben van Tuinen zich tot voorzitter kiezen. In 1890 organiseerde de bond ('Broedertrouw') een staking. Van Tuinen en Stap werden beschuldigd van het bedreigen van werkwilligen, maar vrijgesproken. Nadat Broedertrouw in 1892 was opgegaan in een provinciale politieke partij (de Sociaaldemocratische Bond) en Stap in 1896 was geëmigreerd naar de Verenigde Staten, was Van Tuinens vakbondloopbaan voorbij. Financieel ging het hem na 1900 beter. Hij verhuurde zich onder meer als heibaas. In 1902 kon hij een huisje aan de Oude Bildtdijk kopen en veel later werd hij beheerder van café De Zalm aan de Oude Bildtdijk. Daar was in 1889 Broedertrouw opgericht. Binnen hing een foto van de socialist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Bezoekers van buiten werd verteld dat deze 'de God van de Westhoek' voorstelde.

In 1908 werd Van Tuinen weduwnaar. In 1919 maakte hij een testament dat hij in 1922 herriep. Op zijn tachtigste schreef hij voor zijn talrijke nageslacht een gedicht over zijn naderende dood. Gerben van Tuinen zou 86 jaar oud worden. In 1937 overleed hij. Zijn graf is niet bewaard gebleven, maar in 1970 is in Sint Jacobiparochie een straat naar hem vernoemd. Voor zijn oude café (nu Oude Bildtdijk 1198) is in 1984 een stenen gedenkteken voor Broedertrouw geplaatst.

Werk: gedicht 'Mijn dank, ik tel reeds tachtig jaren', in: *Westboek*.

Literatuur: *Geskiedenis; Straatnameboek; Westboek*; Kuiken (2014).

Afbeelding: monument voor Broedertrouw (Chris Wassenaar, 1984, foto Wikimedia).

89. JAN PIETERSZ VISCHER EN DE EERSTE WINKELHAAKBOERDERIJEN OP 'T BILD

VISCHER, Jan Pieters († 1541), in 1505 een van de consorten in het Bildtse dijkvak ('kavel') van Joost van Mijnden, omstreeks 1523 op portret bij Jan van Scorel in Haarlem.

Toen mr. Tomas *Beuckelaer en zijn drie zwagers in 1505 de aanleg van 14 kilometer Bildtdijk aannamen, 'herverzekerden' ze hun risico bij Friese en Hollandse beleggers. Die wierven op hun beurt weer nieuwe consorten om hun dijkvak samen te financieren. Een soort piramidespel dus. Zo namen heren zoals Gijsbert van Swieten uit Leiden en Joost van Mijnden uit Haarlem ieder een dijkvak voor hun rekening. Uit een meetbrief (*Abmessung*) blijkt dat Van Mijndens dijkvak of 'kavel' eind 1505 in handen was van vier onderaannemers, onder wie een zekere 'Jan Peters'.

Van Mijnden moet voor zijn onderneming mannen hebben gezocht die hij kende en vertrouwde. Door een schilderij van Jan van Scorel uit 1523 kennen we hem als lid van een vrome eliteclub: de 'Jeruzalembroederschap' in Haarlem. Pas na een bedevaart naar Jeruzalem mocht je erbij. Ook een zekere Jan Pietersz Vischer was lid. Hij staat helemaal rechts afgebeeld, twee plaatsen achter Van Scorel zelf. Uit bijschriften blijkt dat Joost van Mijnden in 1523 is overleden en Vischer in 1541. Vischer (motto: 'Haat kwelt zichzelf') meldt op rijm dat hij in 1527 in Jeruzalem was.

Veel Jeruzalembroeders op Van Scorels schilderij waren bekende Haarlemse regenten, maar van Vischer zijn geen bestuursfuncties gevonden. Zijn wapen is dat van de Haarlemse elitefamilie Van Grieken. De variant op het schilderij (extra versierd met een sterretje) staat ook op het zegel van een Jan van Grieken uit 1535. Misschien is hij dus dezelfde als de 'Bildtse' Jan Pietersz. In de zestiende eeuw gebruikten veel mensen nu eens de ene achternaam en dan de andere – of ze voerden alleen hun vadersnaam als duidelijk was wie ze waren. 'Gewoon' Jan Pietersz, dus. In het Bildts is dit zelfs nu nog gebruikelijk. Bijna iedereen kent Gerrit de *Jong als 'Gerryt Dirks'.

'Jan Peters' en Gijsbert van Swieten kregen in 1963 beiden een eigen straat in Sint Jacobiparochie. Vischer heeft vermoedelijk een rol gespeeld bij de verbreiding van de winkelhaakboerderij. Op een kaartje uit 1594, afgebeeld in Kuiken (2013), staan twee winkelhaakboerderijen op naam van een Jan Visscher en een jonkvrouw Van der Laan in het dorpje De Zilk bij Noordwijkerhout. Beide eigenaars stamden uit Haarlemse elitefamilies. Jan Visscher was hoogstwaarschijnlijk een kleinzoon van de Jan Pietersz Vischer uit 1523. In 1509 waren delen van de oude Bildtkavel van Joost van Mijnden in handen van Jan P(i)etersz (Vischer) en... mr. Gerrit van der Laan. Het is voorstelbaar dat zij het ontwerp van de winkelhaakboerderij naar 't Bildt hebben gebracht.

Werk: *'Haet kwelt hair selve'*, rederijkersrijm onder zijn portret uit 1523, gedrukt in BGBH (1884).

Literatuur: BGBH (1884); JCBG (1988); JCBG (2003); *Straatnameboek*; Kuiken (2013).

Afbeelding: Van Scorel (links) en Vischer (rechts) omstreeks 1523 (Frans Hals Museum).

90. BURGEMEESTER VLASKAMP KON DE LANDARBEIDERS NIET AAN

VLASKAMP, Arend (* Stiens 29-3-1835, † Leeuwarden 2-9-1910), winkelier, politicus en bestuurder. Zoon van Michiel Vlaskamp (1796-1848), chirurgijn en vroedmeester, en Trijntje Idzerda (1800-1876). Arend Vlaskamp trouwde (Het Bildt 11-5-1859) met **Maria Jacoba Wassenaar** (1837-1917). Ze kregen 10 kinderen.

De Veluwse boerenzoons Lambartus en Arent Vlaskamp kwamen in de achttiende eeuw als hoveniers naar Friesland. Van Lambartus stamt de bekende Friese tuinarchitect Gerrit Vlaskamp (1834-1906) af. Arents zoon Michiel studeerde in Franeker en werd medicus in Stiens. Hun zoon Arend begon een winkel in wijn en kunstmest in Sint Annaparochie en trouwde hier in 1859 met de dochter van de gemeenteontvanger, een kleindochter van de roemruchte Gerrit *Wassenaar. In 1863-1865 liet hij de tuin bij zijn nieuwe huis inrichten door zijn achterneef Gerrit Vlaskamp.

Arend Vlaskamp trad in 1864 in de voetsporen van Gerrit Wassenaar toen hij een opengevallen liberale gemeenteraadszetel innam. Bij de verkiezingen van 1865 kon hij die niet vasthouden, maar van 1871 tot 1877 en vanaf 1885 zat hij opnieuw in de raad. In 1885 werd hij ook wethouder. Toen burgemeester Ynso Oosterlo (1836-1927) in 1886 naar Leeuwarderadeel vertrok, stuurden tientallen (liberale) *Bilkerts* een verzoek aan de koning om Vlaskamp te benoemen. In oktober werd hij feestelijk ingehaald. Een jaar later bedankte hij voor de raad.

In de volgende winter ‘daverde het Bildt van de politieke redevoeringen’, aldus Hartman *Sannes. De liberalen waren 35 jaar aan de macht geweest, maar hadden geen antwoord op de groeiende armoede van de arbeiders. In 1889 werd de eerste landarbeidersvakbond (‘Broedertrouw’) opgericht en in 1890 werd overal op ’t Bildt gestaakt. Vlaskamp bemiddelde een paar maal, maar liet in augustus ruim honderd militairen in zijn gemeente inkwartieren. In 1891 werd weer gestaakt en in 1892 waren er betogingen. Bijzonder gênant voor Vlaskamp was de ontvangst die boze arbeiders koningin Wilhelmina bij een bezoek aan ’t Bildt bereidden. Spandoeken met ‘Bij u rijkdom, bij ons armoede!’ deden haar bij Stiens rechtsomkeert maken.

De gang van zaken vrat zo aan Vlaskamp dat hij om gezondheidsredenen ontslag aanvraag. In november 1892 werd hij opgevolgd door de sociaalliberaal Edo *Bergsma. Vlaskamp werd weer koopman en bleef tot 1894 werken voor het waterschap De Bildtpollen. In dat jaar verhuisde hij met zijn vrouw en jongste dochter naar de Nieuwe Oosterstraat in Leeuwarden. Daar overleed hij in 1910 op 75-jarige leeftijd. In 1970 is in Sint Annaparochie een straat naar hem vernoemd.

Literatuur: Sannes; *Stratnameboek; Vlaskamp*.

Afbeelding: Arend Vlaskamp in 1890 (foto BDS).

91. NOTARIS CORNELIUS WASSENAAR VLUCHTTE TWEEMAAL VOOR DE 'KEZEN'

WASSENAAR, dr. Cornelius (* Sint Annaparochie 22-12-1743), advocaat en notaris. Zoon van Beert Cornelis (1716-1777), winkelier, en Antje Jans Kuiken. Cornelius Wassenaar ging op 27-9-1767 in Sint Annaparochie in ondertrouw met **Grietje Bentes** (1747-1809). Ze kregen 7 kinderen.

'Knilles' Wassenaar was de oudste van drie kinderen in een redelijk welgesteld winkeliersgezin. Waarschijnlijk kreeg hij samen met Hoite *Peizel Latijnse les van de predikant Georg Lemke. In 1762 werd hij als 'Cornelius Wassenaar, Anna Parochia, Frisia' student in Franeker, waar hij in 1767 promoveerde tot doctor in de rechten. Zijn proefschrift was in het Latijn en ging over het begrip wetsontduiking. In de inleiding gaf hij daarvan humoristische voorbeelden.

Vanaf 1767 trad Cornelius Wassenaar op als notaris in Sint Annaparochie. Zijn voornaamste klanten waren de adellijke grietmansfamilies Du Tour (tot 1780), Van Aylva (tot 1788) en Van Haren (tot 1794). In de tijd van grietman Van Aylva groeide het verzet tegen deze oligarchen. Hun tegenstanders noemden zichzelf 'patriotten'. Wassenaar gold op 't Bildt als meeloper van de oligarchenklik. Zijn zwager Hoite Peizel was de meest fanatieke Bildtse patriottenleider.

In 1787 kwamen de Friese patriotten in opstand. Cornelius Wassenaar vluchtte naar Leeuwarden in de nacht dat Peizel hem met zijn mannen kwam arresteren. Zijn oudste zoon Beert, die op straat was bedreigd, vluchtte naar Curaçao. De opstand werd neergeslagen en Peizel overleed in de gevangenis, maar Wassenaars problemen waren nog niet voorbij. In juli 1788 ging hij failliet. Daaraan danken we een precieze beschrijving van zijn inboedel, waaronder zijn rijke bibliotheek.

Na zijn faillissement bleef Wassenaar hand- en spandiensten verrichten voor grietman Duco van Haren, een verre nazaat van Willem van *Haren. Mogelijk woonde hij toen bij de grietman in. Hij dook ook in de geschiedenis van zijn eigen familie. Voor familieleden maakte hij stambomen.

Na de revolutie tegen de adel in Frankrijk (1789) werd Cornelius Wassenaar bang dat dit ook in Nederland kon gebeuren. In 1792 schreef hij aan zijn zoon Beert dat de 'Kezen' (een scheldnaam voor de patriotten) zich op 't Bildt weer begonnen te roeren. Toen een Frans leger, versterkt met naar Frankrijk gevluchte patriotten, in december Zuid-Nederland binnentrok, nam hij de benen naar West-Indië. Zijn beschermheer Duco van Haren had daar goede contacten. Vanuit Vlissingen voer Wassenaar naar de Nederlandse kolonie Demerary. Na 1795 is niets meer van hem vernomen. Toen zijn zoon Johannes Jacobus *Wassenaar in 1817 ging trouwen, verklaarde de familie niet te weten of hij nog leefde. Van zijn zoon Beert wonen nakomelingen op Curaçao. Naar de hele Bildtse familie Wassenaar is in 1963 een straat in Sint Annaparochie vernoemd.

Collecties: HAB, familiearchief Wassenaar; KB: brieven Cornelius Wassenaar.

Werk: *Dissertatio [...] de his quae in fraudem leges fiunt* (Franeker 1767).

Literatuur: VF (2006).

Afbeelding: C.F. Franck, *Fries notariskantoor* (ca. 1790, foto Fries Museum).

92. WETHOUDER GERRIT WASSENAAR VOND IN 1843 HET BILDtGEVOEL UIT

WASSENAAR, Gerrit (* Feinsum 14-9-1781, † Sint Jacobiparochie 15-9-1854), boer, politicus en bestuurder. Oudste zoon van Willem Gerrits (1753-1818), boer, en Grietje Wassenaar (1762-1802). Gerrit Willems trouwde 1^e (Feinsum 21-10-1804) **IJmkjen Krap** (1782-1835) en 2^e (het Bildt 13-4-1837) **Hiltje Oosterloo** (1795-1850). Met IJmkjen kreeg hij 8 kinderen.

Gerrit Willems, zoals hij bij zijn trouwen in 1804 heette, groeide op aan de rand van 't Bildt bij de Vrouwbuurtstermolen. Zijn schoonvader Teunis *Krap was een oude patriot. Gerrit werd boer op Noordzicht bij Sint Jacobiparochie, waar hij in 1808 armvoogd was. In 1811 namen Gerrits vader, hijzelf en zijn zoontje Teunis (6) de naam Wielinga aan. Toen Gerrit in 1812 *maire adjoint* ('wethouder') van Sint Jacobiparochie werd, noemde hij zich Wassenaar, naar zijn moeder. Gerrit liet ook zijn vader in 1818 in de Van Harenskerk begraven als 'Willem Gerrits Wassenaar'.

Gerrit Wassenaar bleef tot 1816 *maire adjoint*. Daarna stakte zijn politieke loopbaan. Pas in 1827 werd hij benoemd tot grietenijraadslid (er waren toen nog geen rechtstreekse raadsverkiezingen) en in 1841 tot wethouder van het Bildt. Voor het Bildt zat hij vanaf 1835 in de Friese Staten. In die tijd groeide het politieke verzet tegen het autoritaire bewind van koning Willem I, de Friese gouverneur baron Van Zuylen (1776-1840) en de Bildtse grietman De *Kempenaar. Wassenaar werd de Bildtse woordvoerder van de 'liberalen', zoals Van Zuylen zijn tegenstanders noemde. In 1843 haalde hij fel uit tegen 'buiteneigenaars' zoals De Kempenaar en Sieuwke *Cats die hun land verhuurden aan 'lieden wier tongval verraadt dat zij niet van *Steven Huygen zijn afgestamd' – dus niet aan 'echte' *Bilkerts* zoals Wassenaar zichzelf vond (via zijn moeder stamde hij af van *Claes Barthout, die volgens een akte uit 1566 een achterkleinzoon was van Steven Huygen).

Wassenaar raakte in 1843 een gevoelige snaar. Veel Bildtse 'oudkomers', die net zoals hijzelf Bildts spraken, waren bang dat ze in hun eigen grietenij een minderheid dreigden te worden. Toen er in 1851 onder de nieuwe Grondwet voor het eerst rechtstreekse raadsverkiezingen waren (Gerrit Wassenaar had daar in de Staten altijd voor geijverd), kon hij dit 'Bildtgevoel' politiek te gelde maken. Zijn kiesvereniging 'Hervorming zonder wanorde' won bijna alle raadszetels.

Was de 'minderheid' dus in werkelijkheid in de meerderheid? Niet echt, want er was nog geen algemeen kiesrecht. Alleen de rijkste 300 Bildtbewoners mochten in 1851 stemmen – bijna allemaal 'oudkomers'. Pas in 1917 kregen alle Nederlandse mannen stemrecht en in 1922 alle vrouwen. Wassenaar werd in 1851 gekozen als woordvoerder van een elite, niet van alle *Bilkerts*. Hij heeft nog drie jaar van zijn overwinning kunnen genieten. Hij overleed in 1854, 73 jaar oud.

Literatuur: Sannes; Vleer; GJ (2001); *Straatnameboek*; De Walle; Kuiken (2013).

Afbeelding: anonieme portrettekening van Gerrit Wassenaar (foto Tresoar).

93. KASTELEIN J.J. WASSENAAR BESCHREEF HET BEGIN VAN DE TIENDAAGSE VELDTOCHT

WASSENAAR, Johannes Jacobus (* Sint Annaparochie 2-3-1787, † Sint Annaparochie 30-10-1854), herbergier en dagboekschrijver. Zoon van Cornelius *Wassenaar (1743-?), notaris, en Grietje Bentes (1747-1809). Johannes Wassenaar trouwde (het Bildt 21-9-1817) met **Pietje Wassenaar** (1789-1865). Ze kregen 5 kinderen.

Johannes Jacobus Wassenaar werd geboren in het Friese ‘revolutiejaar’ 1787 als nakomertje in een traditioneel hervormd en Oranjegezind notarisgezin. Toen hij zes jaar was, vluchtte zijn vader voor de revolutie naar West-Indië. Op enkele brieven na is daarna niets meer van hem gehoord. Toen Johannes in 1817 ging trouwen met zijn verre nicht Pietje Wassenaar uit Minnertsga, verklaarde de familie niet te weten of zijn vader nog leefde.

In 1818 kocht Johannes Wassenaar voor f6525 een huis en herberg in Sint Annaparochie. In 1819 en 1820 leenden hij en zijn vrouw in totaal f7600 van hun rijke verwant Klaas Wassenaar. Het was een slimme investering. De herberg stond naast het toenmalige rechthuis en de Bildtse raad en de Bildtse waterschappen vergaderden regelmatig bij de Wassenaars. Op een van de raadsvergaderingen demonstreerde Roelof *Hommema in 1830 een zelfgebouwde telescoop.

In de tijd van Johannes Wassenaar was er nog geen *Bildtsche Courant* of *Bildtse Post*, maar het verhaal over de telescoop staat in een dagboek dat hij in 1830 en 1831 bijhield. Dit dagboek vertelt ook over het begin van de Tiendaagse Veldtocht tegen het opstandige België. Elders in Nederland was er sympathie voor deze opstand, maar de Oranjegezinde Wassenaar beschrijft tevreden hoe ruim honderd Bildtse jongemannen zonder morren naar het Zuiden vertrokken.

Johannes Wassenaar overleed in 1854 op 67-jarige leeftijd. De herberg werd voortgezet door zijn jongste dochter Aagje en haar man Jan van der Ley. Het dagboek beschrijft hoe Aagje in 1830 is gedoopt door de hervormde predikant Arnoldus *Wassenbergh. Toen notaris Auke Tadema uit Sint Jacobiparochie in 1907 haar nalatenschap opnam, vond hij het dagboek terug samen met nagelaten papieren van Cornelius Wassenaar, onder meer stambomen en brieven. Delen van het dagboek van Johannes Wassenaar en de genealogische papieren van vader Cornelius zijn later in de *Bildtsche Courant* gepubliceerd door Hartman Sannes en Gideon Boekenooen.

Collecties: HAB, familiearchief Wassenaar.

Werk: dagboek Johannes Wassenaar (Tresoar, Leeuwarden).

Literatuur: NL (1949); Kuiken (2013); Sannes; *Uyiland*; Vleer.

Afbeelding: Het vroegere café van J.J. Wassenaar door Johannes *Blanksma (foto BDS).

94. DOMINEE WASSEBERGH ONTDEKTE DAT REMBRANDT OP 'T BILDT WAS GETROUWD

WASSEBERGH, ds. Arnoldus (* Leeuwarden 6-9-1790, † Sint Annaparochie 3-3-1864), hervormd predikant en streekhistoricus. Zoon van dr. Abraham Wassenbergh (1768-1814), classicus, en Janke Vast (1768-1813). Arnold Wassenbergh trouwde (Leeuwarden 19-10-1814) met **Johanna Kraft** (1791-1848). Ze kregen 11 kinderen.

Vader Wassenbergh was conrector van de Latijnse school in Rotterdam toen Arnold in 1807 theologie ging studeren in Leiden. In 1814 werd hij beroepen in Schingen-Slappeterp en trouwde hij met de koopmansdochter Johanna Kraft. Van 1819 tot 1825 stond hij in Feanwâlden en daarna tot zijn overlijden in Sint Annaparochie, waar hij is begraven. In 1963 is er een straat naar hem vernoemd. In Wassenberghs Bildtse tijd tekende zich in de hervormde kerk in Nederland een waterscheiding af tussen vrijzinnige en orthodoxe gelovigen. De vrijzinnige onderwijzer Wopke de Jong (1799-1869) uit Sint Jacobiparochie schreef in 1840 een anoniem schotschrift tegen Wassenbergh en zijn Bildtse collega-predikanten, die naar zijn smaak te behoudend preekten. Hartman *Sannes haalt een spotdicht op deze ‘pedante gek’ aan, dat mogelijk door Wassenbergh is geschreven. Twee jaar voor Wassenberghs overlijden scheidden de orthodoxen uit zijn gemeente zich af.

Ds. Wassenbergh was behalve in zijn gemeente en in het kerkbestuur van de classis Leeuwarden actief als redacteur van de *Friesche Volksalmanak* (vanaf 1853: *Nieuwe Friesche Volksalmanak*), een algemeen cultureel jaarboekje waarin hij tientallen historische en taalkundige bijdragen schief. Een in 1834 verschenen boek over de inpolderingsgeschiedenis van de Middellzee wekte Wassenberghs belangstelling voor de Bildtse geschiedenis. In 1843 publiceerde hij een goed gedocumenteerde ‘Geschiedenis en beschrijving van het Bildt’ in de *Volksalmanak*. De rode draad was het eindeloze krakeel tussen Bildtpachters en de Friese overheid. Het stuk geeft ook een overzicht van wat eerdere historici zoals Pier *Winsemius over ’t Bildt schreven.

In 1851 kreeg Wassenbergh een brief van de Amsterdamse archivaris Pieter Scheltema. Voor de onthulling van het Rembrandtmonument op het Rembrandtplein moest Scheltema een rede houden. In een Amsterdams kerkboek had hij ontdekt dat Rembrandts eerste vrouw Saske ‘van Sint Annaparochie’ was. Wassenbergh vond het huwelijk van Rembrandt (*tot Amsterdam woonende*) en Saske (*nu tot Franeker woonagtig*) uit 1634 terug in het oudste kerkboek van Sint Annaparochie. Wassenbergh wachtte met zijn publicatie tot na de onthulling van het monument. In 1853 wijdde hij er in de *Nieuwe Friesche Volksalmanak* een kort bericht aan. Het kerkboek is nu in Leeuwarden.

Maar waar woonde Saske nu echt in 1634: in Franeker of Sint Annaparochie? Wettelijk in Sint Annaparochie, bij haar voogd Gerrit van *Loo (haar ouders waren beiden overleden). Saske was meestal in Franeker, waar ze zorgde voor de man en kinderen van een overleden zuster, maar ze trouwde op 22 juni vanuit het huis van haar voogd in de oude kerk van Sint Annaparochie.

Werk: onder meer in *FV* (1843) en *NFV* (1853).

Literatuur: Sannes; *GJ* (1961); *VF* (2011); Kuiken (2013).

Afbeelding: silhouet van Arnoldus Wassenbergh (particulier bezit).

95. BILDTBOER ARJEN WIJNGAARDEN WERD BIERGROSSIER IN LEEUWARDEN

WIJNGAARDEN, Arjen Dirks (woonde Leeuwarden 1627), Bildtpachter en bierhandelaar. Zoon van Dirk Arjens (woonde Sint Jacobiparochie 1610), Bildtpachter, en Maartje Barthouts. Arjen Dirks was getrouwd met **Amerens Willemsdr.** Er zijn 3 kinderen bekend.

De naam 'Wijngaarden' was omstreeks 1600 een bijnaam voor Sint Jacobiparochie. Daar woonde de vader van Arjen Dirks in 1610. Arjen, de oudste broer van de hierna beschreven *Willem Dirk Arjens, was toen al getrouwd met Amerens Willemsdr, uit de oude doopsgezinde Bildtse boerenfamilie Van der Mey. Arjen en Amerens woonden in 1623 in Sint Annaparochie. In 1627 verkochten ze hun boerderij in het Nieuw Bildt en werd Arjen Dirks burger van Leeuwarden. In 1632 verkocht hij een huis aan het Herenwoltje en in 1641 het huis 'De Blauwe Wagen' aan de Nieuwestad. Zijn dochter Maria trouwde in 1642, zijn dochter Aagje in 1647 en zijn zoon Willem deed in 1646 geloofsbelijdenis in Leeuwarden. Alle drie noemden ze zich toen Wijngaarden.

Arjens vrouw had al langer familie in de stad. Haar neef Jan Daams van der Mey had er in 1619 een logement waar Bildtboeren zoals *Dirk Jansz graag kwamen. Jan schonk Hollandse bieren, die hij in 1621 inkocht van een Leeuwarder 'biersteker'. De bierschuiten legden in die tijd aan bij de 'Hollandse bierkaai' (de tegenwoordige Kelders). Ook Arjen en Amerens begaven zich in de biergroothandel. Vanaf 1627 verkochten ze Haarlems bier aan tappers binnen en buiten de stad.

Bier was in de zeventiende eeuw de belangrijkste volksdrank. Er was geen goed drinkwater en thee en koffie waren voor de meeste mensen niet bereikbaar. Tot 1573 werd in Friesland veel Hollands bier ingevoerd, vooral uit Haarlem. Door de oorlog stokte de levering, maar na het bestand van 1609 kwamen er nieuwe kansen. Het werd weer druk op de Hollandse bierkaai.

Wie de bierleverancier van Arjen en Amerens was, weten we uit een schikking uit 1629 met de Leeuwarder familie Van Burum. In 1609 hadden ze hen voor *f* 800 nog te oogsten Bildts graan verkocht, maar de oogst was mislukt. De *f* 800 was nog niet terugbetaald en de rente liep op. De boerderij had in 1627 *f* 3600 opgeleverd, niet in contanten maar in de vorm van een hypotheek. De Van Burums kregen in 1629 een vordering van *f* 1200 uit deze hypotheek en de Haarlemmer brouwer Pieter Olycan *f* 2400. Daarmee was de levering van Haarlems bier ook weer verzekerd.

Olycan was de Freddy Heineken van zijn tijd. Hij was de zoon van een Amsterdamse olie- en graankoopman en eigenaar van drie brouwerijen aan het Spaarne. Zijn portret is geschilderd door Frans Hals. Het ruime krediet dat Arjen en Amerens bij hem hadden, geeft aan dat ze een echte groothandel dreven. Aan hun afnemers berekenden ze gemiddeld *f* 100 per lading geleverd bier.

Literatuur: *Bier!*; GJ (2009); Kuiken (2103).

Afbeelding: biermagnaat Pieter Olycan uit Haarlem (foto Frans Hals Museum).

96. WILLEM DIRK ARJENS WILDE IN DE KERK ALTIJD ZICHTBAAR EN HOORBAAR ZIJN

Willem Dirk Arjens († vóór 29-7-1664), boer en bestuurder. Zoon van Dirk Arjens († vóór 8-6-1612) en Martjen Bartouts († vóór 10-11-1646). Willem Dirk Arjens trouwde 1^e met **Gaatske Gales** († 04-05-1638) en 2^e met **Magdalena Arjens** (leefde nog 29-7-1664). Uit het 1^e huwelijk kreeg hij vijf kinderen, uit het 2^e zeven.

Willem Dirk Arjens was nog geen 13 jaar oud toen zijn vader overleed. Zijn moeder en haar vader Bartout Bartouts (*Claes Barthouts was Willems oudoom) kochten in 1614 land in Firdgum van Willems oudste broer Arjen (die hierboven beschreven Arjen Dirks *Wijngaarden) en zijn zuster Neeltje. Van de pacht werd de opvoeding van Willem en zijn zusje Aagje betaald.

Willem Dirk Arjens pachtte in 1629 ruim 20 hectare land aan de Oude Bildtdijk in de *Jan Pieterskavel. In 1637 werd hij daar zelf grondeigenaar. Vanaf 1634 zat hij in het Bildtse grietenij-of nedergerecht en vanaf 1641 af en toe in het dorps- en kerkbestuur van Sint Jacobiparochie.

Het kerkgebouw van Sint Jacobiparochie, niet de *Groate Kerk* uit 1854 maar de zestiende-eeuwse voorganger daarvan, was in 1636 en 1649 uitgebreid met twee zijvleugels ('transepten'). De twee grootste grondeigenaars in het dorp, de Friese Staten en de stad Franeker, hadden in de kerk glasramen met hun wapens laten aanbrengen: Franeker in 1597 (een ontwerp van Siebren Augustinus uit Minnertsma, de vader van de schilder Jakob Mancadan), de Staten in 1637. Toen Willem Dirk Arjens zelf grondeigenaar werd, wilde hij ook zijn stempel op de kerk drukken. Wat dat betreft was hij een kind van zijn tijd. Grietman Willem van *Haren deed in 1682 hetzelfde.

Volgens een aantekening van Gerrit *Wassenaar, die in 1843 betrokken was bij de nieuwbouw van de kerk, was het orgel in de oude kerk een schenking van Willem Dirk Arjens uit 1652. In 1662 en 1663 schonk hij nog twee zilveren avondmaalsbekers aan zijn kerk. Het opschrift was een passende Bijbeltekst over het één zijn met Christus' bloed (1 Korintiërs 10:16). Op de bodem staan Willem Dirk Arjens' naam en wapen: links een 'Friese adelaar', die 'eigenerfde' boeren graag in hun schild voerden, rechts boven een ster en drie klavers en daaronder een korenschoof.

In 1638 liet Willem Dirk Arjens de bekende Leeuwarder zerkhouwer Quirijn Christoffels een wapenzerk maken voor zijn eerste vrouw Gaatske Geeles († 1638) en drie van hun kinderen. In dit familiegraf zijn ook Willems moeder († 1646) en zijn kinderen Geele († 1654), Dirk († 1655), Martjen († 1660) en Bartout († 1666) bijgezet, evenals Arjen Dirks Lont († 1654). Willem was namelijk de stamvader van de Bildtse familie Lont. Ook op Wieringen woont een (grotendeels doopsgezinde) familie Lont. Verwantschap met hun Bildtse naamgenoten is niet aangetoond.

Literatuur: Sannes; Vleer; Bais-Hillen; *JCBG* (1982); Lont; *GJ* (2001); Kuiken (2013).

Afbeelding: familiewapen Lont (’t Bildt, tekening J.C. Terluin).

97. PIER WINSEMIUS (OF PIETER FEDDES?) GAF 'T BILDT IN 1622 EEN WAPEN

WINSEMIUS, dr. Pier († Franeker 2-11-1644), historicus. Zoon van mr. Haie Piers Winsemius, classicus, en Thomula Menemia. Pier Winsemius bleef ongehuwd.

HARLINGENSIS, Pieter Feddes (* Harlingen 1586, burger van Leeuwarden 1612?), schilder/graveur en dichter. In 1621 was Pieter Feddes gehuwd met **Lieucke Hannia**.

Pier ('Pierius') en zijn oudere broer Menno ('Menelaus') groeiden op in een geleerd gezin in Leeuwarden en werden beiden hoogleraar in Franeker: Menno in 1616, Pier in 1638. Pier was eerst advocaat in Leeuwarden en werd in 1616 'landsgeschiedschrijver' van Friesland. In zijn hoofdwerk, bekend als de 'Chronique' (1622), liet hij een kaart opnemen met alle tot dan toe gebruikte Friese overheidswapens. Barradeel, de buurgrietenij van 't Bildt, had bijvoorbeeld nog geen wapen. 't Bildt kreeg van Winsemius drie wulken, elk met een uitkomende korenaar als zinnebeeld van de vruchtbaarheid van de 'Bildtgrond', die hij in zijn boek roemde. Er zijn geen oudere afbeeldingen van dit Bildtse wapen bekend. Misschien is het ontworpen door de kaarttekenaar, de Harlinger Pieter Feddes, maar Winsemius maakte het in 1622 'officieel'.

Van het leven van deze veelzijdige kunstenaar is weinig bekend. Een Pieter Feddes trouwde in 1610 voor het gerecht te Harlingen met een Ydske Abbes uit Kimsward. Volgens een latere overlevering zou hij in 1612 burger van Leeuwarden zijn geworden. Dit staat niet vast, maar wel dat Pieter Feddes Harlingensis, schilder, en zijn vrouw Lieucke Hannia in 1621 een schuld hadden bij de eerste klerk van de Leeuwarder secretarie. In 1624 was deze schuld 'gecasseerd' (afgelost).

Behalve voor Winsemius' 'Chronique' leverde Pieter Feddes ook illustraties en een lofdicht – een 'flaptekst', zouden we nu zeggen – voor dichtbundels zoals de 'Friesche Lusthof' (1621) van de Engelse Leeuwarder Jan Jansz Starter, met wie hij bevriend was. Van zijn hand zijn verder onder meer gegraveerde portretten bekend van de Friese stadhouder Willem Lodewijk ('Us Heit'), de gereformeerde predikant Johannes Bogerman en de landmeter en kartograaf Jan Sems. Voor het boek van Winsemius tekende hij behalve kaarten ook fantasieportretten, zoals van 'Grote Pier'.

Winsemius' boek loofde niet alleen de vruchtbaarheid van 't Bildt, maar ook de rijke visvangst bij Oudebildtzijl. Je kon er terecht voor verse kabeljauw, schelvis, haring en mosselen, maar ook voor 'schil' (schelpengruis voor de kalkbranderij). De schelpen op het Bildtse wapen waren blijkbaar voor Winsemius een even kenmerkend Bildts product als het overvloedige koren.

Winsemius was in zijn tijd behalve als historicus bekend als dichter van grafschriften en schrijver van lijkredes. In oktober 1644 raakte hij thuis in coma. Aderlatingen baatten niet: op 2 november overleed hij, 57 of volgens anderen 60 jaar oud. Hij werd begraven in de Franeker Academiekerk.

Werk van Winsemius: lijst in Paquot en *NNBW*; Latijnse grafgedichten in De Walle.

Literatuur: Paquot; *NNBW*; *NL* (1950); Faber.

Afbeeldingen: Pier Winsemius (links) en Pieter Feddes (hetgeheugenvannederland.nl).

98. KLAAS VAN ZANDBERGEN, HET EERSTE RODE RAADSLID VAN HET BILDt

ZANDBERGEN, Klaas van (* Sint Annaparochie 24-11-1866, † Leeuwarden 28-1-1917), letterzetter, politicus en bestuurder. Zoon van Jan van Zandbergen (1830-?), kastelein, later boer, en Martentje Post (1829-1898), naaister. Klaas van Zandbergen trouwde (het Bildt 19-5-1892) met **Aafke Wijbenga** (1865-1923). Ze kregen 1 dochter.

Klaas van Zandbergen groeide als jongste kind op boven het vroegere Rechthuis van 't Bildt. Toen hij twaalf was, verdween zijn vader spoorloos. In 1869 werd Jan van Zandbergen bij verstek failliet verklaard, maar na de executieveiling kon zijn moeder het café voortzetten. Toen Klaas in 1892 trouwde, was zijn vader volgens de huwelijksakte boer in het Amerikaanse La Crosse.

Klaas werd letterzetter bij boekdrukker *Kuiken. Hij was bevriend met Kuikens zoon Johannes, die zijn vaders *Bildtsche Courant* voortzette en de arbeidersbeweging was toegedaan. In 1889 werd Van Zandbergen secretaris van de afdeling Sint Annaparochie van de landarbeidersvakbond Broedertrouw, die in 1892 opging in de landelijke Sociaaldemocratische Bond. Deze partij werd in 1893 verboden, maar de ermee verwante Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht (BAKS) niet. In 1895 kwamen Kuiken en Van Zandbergen voor de BAKS in de Bildtse gemeenteraad.

In 1894 richtte de Sneker advocaat mr. Pieter Troelstra (1860-1930) een nieuwe 'rode' partij op: de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP). Mede dankzij zijn verdediging van de ten onrechte veroordeelde broers Hogerhuis ('klassenjustitie') kreeg hij veel aanhang in Friesland. Van Zandbergen werd SDAP-er, maar Kuiken niet. Hij was als ondernemer tegen de geleide economie die Troelstra wilde. Na het verdwijnen van de BAKS bleef hij partijloos raadslid.

Van Zandbergen vormde in 1899 samen met burgemeester *Hesselink, secretaris *Brandsma en drie anderen het bestuur van een bankcoöperatie in Sint Annaparochie, die in 1911 opging in de Coöperatieve Voorschotbank het Bildt (later: de Bildtse Bank). In 1910 pleitte hij voor een gemeentelijke gasfabriek. In 1911 werd dit plan tegen de zin van de meeste liberalen – die vonden dat dit geen overheidszaak was – aangenomen. Ook Johannes Kuiken stemde voor het plan .

Van 1913 tot 1917 combineerde Van Zandbergen zijn raadslidmaatschap met een zetel in de Friese Staten. Hij voerde er onder meer het woord over de oprichting van een provinciale drukkerij en de provinciale subsidies aan ziekenhuizen. Hij overleed in januari 1917, kort voor de eerste gemeenteraadsverkiezingen waaraan zowel rijke als arme mannen mochten meedoen – het 'kroonjuweel' van de oude BAKS. In 1969 is in Sint Annaparochie een straat naar hem genoemd.

Literatuur: *LC* (17-9-1869); *LC* (31-12-1869); Sannes; Frieswijk; *BWSA*; *Straatnameboek*.

Afbeelding: Klaas van Zandbergen (foto BDS).

99. ANSKE ZWALUA WAS TAXICHAUFFEUR VOOR ONDERDUIKERS EN GEALLIEERDE PILOTEN

ZWALUA, Anske (* Vrouwenparochie 9-2-1904, † Hamburg-Neuengamme 3-2-1945), garagehouder en verzetsman. Zoon van Thijs Zwalua (1874-1950), visser, en Bregtje Hofman (1882-1945). Anske Zwalua trouwde (Wonseradeel 12-5-1928) met **Japke Kuipers** (1905), huishoudster. Ze kregen 1 zoon.

Anske Zwalua was het enige kind van de wadvisser Thijs Zwalua uit Sint Annaparochie en Bregtje Hofman uit Vrouwenparochie, waar Anske in 1904 is geboren. Het gezin woonde aan de zeedijk bij Nieuwebildtzijl en van februari tot juni in een keet op Slingerhaan, waar vader Zwalua tot 1933 viste. Anske trouwde in 1928 met Japke Kuipers uit Kimsverd. Het paar verhuisde naar Sint Jacobiparochie, waar in 1933 hun enige zoon Thijs werd geboren. In de winter van 1936-1937 woonden ze in Leeuwarden, waar Japke Zwalua-Kuipers werk vond als huishoudster. In het bevolkingsregister staat zij te boek als gezinshoofd en Anske Zwalua per abuis als 'vrouw van'.

Al in 1936 handelde Anske Zwalua aan de Oude Bildtdijk (toen nummer 677) in gebruikte auto's. Ook vader Thijs Zwalua deed mee. Het bedrijfje adverteerde nu eens als 'T. Zwalua' en dan weer als 'A. Zwalua' en verleende tevens taxidiensten. De taxi reed na 1940 op houtgas. In die tijd werd Anske Zwalua door het verzet regelmatig ingeschakeld voor het vervoer van joodse onderduikers en neergeschoten geallieerde piloten. Op 26-4-1944 moest hij twee piloten van Leeuwarden naar Meppel rijden. Op de terugweg werden Zwalua en zijn bijrijder Eggo Streupers aangehouden bij Sappemeer, waar Streupers' familie woonde. Via haar burens hoorde mevrouw Zwalua dat haar man voor verhoor was ingesloten, eerst in Meppel, daarna in Groningen. Haar pogingen om hem daar, en later in het strafkamp Amersfoort te bezoeken, strandden. Ze mocht wel kleding afgeven en kreeg eenmaal een brief van hem. Daarin vroeg hij haar geld te sturen.

In juni 1944 hoorde mevrouw Zwalua dat haar man naar Zwolle was overgebracht. Toen ze hem daar trachtte te bezoeken, bleek hij afgevoerd naar het concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg. Twee jaar na de Bevrijding kreeg 'mevrouw de weduwe J. Zwalua-Kuipers' bericht van koningin Wilhelmina dat haar man op 3-2-1945 te Neuengamme 'als illegale werker' was overleden. De brief van de koningin werd gevolgd door een oorkonde van de Amerikaanse generaal Dwight Eisenhower, die Anske Zwalua namens president Truman dankte voor zijn hulp aan geallieerde soldaten, en een overlijdensakte die als officiële doodsoorzaak 'bronchitis en longontsteking' vermeldde. Streupers bleek op 24-4-1945 gestorven in Sandbostel bij Bremen. Naar Anske Zwalua en Jan Kaper zijn in 2004 twee straten in Sint Jacobiparochie vernoemd.

Literatuur: *Net ferjitte; Straatnameboek; Waddenfisserij.*

Afbeelding: Anske Zwalua (links) en zijn familie in 1939 (foto BDS).

*Dr Kees Kuiken (Leeuwarden 1954)
schreef deze 99 biografische schetsen.
Ze zijn onder meer gebaseerd op zijn boeken
Het Bildt is geen eiland (2013) en Van
Broedertrouw tot Bildtweb (2014)
en stonden vanaf 2015 in de Bildtse Post.
Voor het Bildts Dokumentasysintrum* en
Tresoar** bracht hij ze samen in dit bestand,
compleet met de nodige bronvermeldingen.
Kuiken woont en werkt*** in Haren
bij Groningen, maar zijn familie
boerde vanaf 1527 op 't Bildt.*

*) www.bildtsdokumintasysintrum.nl

***) www.tresoar.nl

****) www.prosopo.nl